

ШЫН

№ 66
(17710)

2009 чылдың
июнь 16,
вторник

Садар өртээ
4 рубль.

Иитилел-политиктиг солун • 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Байырлал

РОССИЯНЫҢ ТӨӨГҮЗҮНДӨ ОНЗАГАЙ ХҮН

Тыва Республикага июнь 12-де Россияның хүнүн калбаа-биле демдеглээн. Ол хүн найысылалдың Арат шөлүн байырлал шинчи кири каастап шимээн. Аңаа каас-коя кеттинген, ыры-шоорлуг, арыннарында өөрүшкүнүн хүлүмзүрүү чайнаан яамыларның, агентилелдерниң, организацияларның, өөредилге черлериниң, политиктиг партияларның колонналарының киржикчилери 11 шак четпээнде чыгып эгелээн. Олар холдарында Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың күрүне туктарын, лозунг-плакаттарны, янзы-бүрү өңнерлиг шарларны туткан.

Россия хүнүнүн байырлалына тураскааткан митингиниң ажитынган чарлапкан. Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың ыдык ырларын Тыва Республиканың Чазааның үрер хөгжүмү күүсеткен. Сорук кирикчи байырлал хөгжүмүнүн аялгасы шөлге чаңгыланган турда, Россия Федерациязының Күрүне тугун кирип келген.

Байыр чедирип чүве чугаалаары-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада девискээр салбырының Политбюро-ленин секретарының хүлээлгезин күүседип турар Шолбан-оол Иргитке сөстү берген.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оолдун өмүнээзинден Россияның бот-догуннаашкынын чарлаан хүнүнүн байырлалы-биле кызыл-чыларга болгаш найысылалдың аалчыларына байырны ол чедирген. 1990 чылдың июнь 12-де Россия Федерациязының күрүне бот-догуннаашкынын дугайында Декларацияны хүлээп алган, оон бээр демократтыг күрүнениң эгези салдыган, чаа төөгүзү эгелээн. Ол

хүнден бээр он тос чылдарның дургузунда бистиң чуртувус бот-догуннаан кымга-даа хамаарышпас күрүне болуп келген, ынчангаш шапкын бурунгаар хөгжүлдени алган. Ада-чуртувустун политиктиг, экономиктиг байдалы быжыгып экижээн, чуртун девискээри бүдүн-бүрүн камгалаттынып арткан. Бо дээрге Россия сайзыраңгай, күштүг улуг күрүне болуп артарын, моон соңгаар улам хөгжүүрүн делегейге көргүскенин ол

демдеглээн.

Россияның улустары назыхары, националы, шажын-чүдүлгези хамаанчокка шуптузу чаңгыс эп-сеткилдиг, быжыг найыралдыг, бир демниг чуртунун экономиказын хөгжүдөр, айыыл чок чоруун камгалаар, хөй национал улустарның найыралын быжыглаар, кады ажилдажылгазын экижидер дээш туржуп, ону чедип ап турарлар. Оон ачызында Россия Федерациязы делегейиниң сайзартыңгай чуртта-

рының санында кирген.

Бистиң чуртувус амгы берге үеде, делегейиниң саң-хөө кризисиниң үезинде чурттап турар. Ындыг-даа болза бистиң бурунгаар хөгжүлдөвиске таваржы бээр бергелерни, моондактарны ажып эртер кризиске удур хемчеглер программазын ажилдап кылган. Бистиң чуртувустун хөй национал улустарының мерген угаанының, арга-дуржулгазының, ажил-ишчинин ачызында кризисти ажып эртериниң бүгү аргалары болгаш курлавырлары бар. Харын-даа кризис үезинде бистиң күрүневис улам экономиказы быжыгарына, чаартынарына бүзүрелдиг бис, ол ышкаш Тыва Республика кризистин бергелерин ажып эртер, бурунгаар хөгжүлдени алырына идегел барын Чазак Даргазының оралакчызы чугаазына айтыткан.

Кызылчыларга, найысылалдың аалчыларына быжыг кадыкшылды, аас-кежин, ажылына чедишкенин, тайбынны, даарта хүнге бүзүрелди Шолбан-оол Советович түннелинде күзээн.

ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының даргазының оралакчызы Борис Балчий-оол, Төлээлекчилер палатазының даргазының оралакчызы Наталья Германова, Сибирь федералдыг округта РФ-тиң Президентиниң бүрүн эргелиг төлээзиниң аппаратының Тыва Республикада Кол федералдыг инспектору Александр Попов, Кызыл хоорай округунун баштыгы—хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазы Виктор Тунев митингге байыр чедирип чүве чугаалааннар.

Кызылдың Арат шөлүнге болган митинг республиканың хөй национал улустарының чаңгыс эп-сеткилдиниң, быжыг найыралдыгының, бир демнииниң көргүзүү болган.

Митингиниң киржикчилери республиканың сураглыг уран чүүл коллективтериниң болгаш аталдарлыг артистериниң солун программалыг концертин көргөннер. Россияның янзы-бүрү нацияларының ырларының, танчыларының аялгалары шөлге чаңгыланган турган...

Таан-оол ХЕРТЕК.

Ай-кыс Маспык-оолдун тырттырган чуруктары.

«АМЫДЫРАЛ-ДЫҢ ОРУУ-2009»

ТР-ниң Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының талазы-биле яамының эгелээшкени-биле аныктар болгаш элээдилер ортузунга кадык амыдыралды суртаалдаан медээ-чырыдышкынын ажилдарны чорудуп, арагалаашкын, наркомания, токсикомания болгаш өске-даа социал аарыгларга удур профилактиктг хемчеглерни эрттирер сорулга-биле республиканың бүгү кожуннарын таварты «Амыдыралдың оруу-2009» деп автошмичээшкы-акцияны дүүн, июнь 15-те, эгелээн.

Акцияның ажилына ТР-ниң Өөредилге яамызындан аңгыда, ТР-ниң Кадык камгалал, ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамыларының, ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң, республиканың психология-медицина-социал дуза чедирер «Сайзырал» төвүнүн, республиканың наркологтук диспансериниң, республиканың наркотиктерге удур хайгаарал албанының, орукка айыыл чок чорук эргелигиниң специалистери база аңгы-аңгы шажыннарың төлээлери киржир.

Акция-автошмичээшкы шакта 45 километр хемчээлди эртпишаан, орук ара чурттакчы суурларга доктаап, нитизи-биле 2285 км орукту 15 хонук дургузунда эртер. Шак ыңдыг арга-биле Аныктар чылынга база Аныктар хүнүнге тураскааткан хемчеглерни — «төгерик столдарны», ужуражылгаларны, брифингилерни черчерлерге эрттирери ол.

Айлаң МОНГУШ.

БИСТИҢ КОЖУУНДА ЧҮГЕ ЧОГУЛ?

Ыраккы Мөңгүн-Тайга кожунунун төп эмнелгези акша-хөреңги талазы-биле бергедеп турар. Шак ыңдыг байдалдың хараазында чаш уругларга көрдүнген халаска бээр ужурулг эмнер, витаминнерни иелер бо чылдың эгезинден тура албааны хомуданчыг.

Чер-чуртувустун агаар-бойдузу дошкун чер деп бири боор силер. Уруг азырап олурары дээш бир хар чартыкка чедир алыр пособие акшазы колдуунда-ла эмнер аймаанче үнер-дир. Чижээ-лээрге, «Д 3» витаминниң өртээ мында 426 рубль. Эрежок чугула уруг эмзирер холуксаа, соктар, пюрелер садып алырына ол акша мөлдүк-калдык чедер-четпес. Тускай программа-биле төрүттүнгенинден тура, үш харга чедир уругларны эмнер-биле халас хандыраар эвес бе? Бистиң кожунда ол чүге чогул?

Солаана ОПАШ.

Мугур-Аксы суур.

Тыва: озүдүлгөниң базымнары: Кызылдың сүт заводунда

САЙЗЫРАП ХӨГЖҮҮР СОЛУГАЛАР ХӨЙ

Эрткен үелерде республиканың чурттагы чонунга аш-чем кылып бүдүрүп улуг ажил-агыйларның санын Кызылдың сүт заводу база бүдүрүлгөниң кире турган. Күрүнөндө хандырылган эки турар үелерде завод бир хүнде-ле 90-100 тонна арыг сүт продукциязы-биле найысылал Кызылдың болгаш район төптеринин чурттагыларын дээди ак чем-биле хереглелер ар-тыкшылдыг хандырып турган.

Бедик көргүзүлгөниң, шалып-кын улуг ажил-херек төөгүдө арткан. Бо үеде улуг бүдүрүлгө кан-чаар ажилдап амыдыраарының аргалары тып, республиканың бюджетинче эвээш эвес үндүрүлгөни төлөп турар бүдүрүлгө күрүнениң талазындан дуза-детким-чениң бар-чогун тодарадып, келир үеде сорулгаларының дугайында заводтун анык удуртукчу болур Амир Эрес-оолович Монгуштан сонургаан мен.

2000 чылдың эгезинде бо бүдүрүлгө буурап дүшкөн байдалда тур-да, республиканың чазак-чагыргазы улуг дуржулгалыг, шимченгир, тура-соруктуг болгаш ажилдаар күзөлдиг, машина-техника талазы-биле инженер мергежилдиг анык специалист турган Амир Эрес-ооловиче дагып каан.

2001 чылдан эгелеп анык директор заводтун эрги дериг-херекселдерин чаарткаш, сүт болбаазы-радыр, кефир, мороженое кылыр чаа шугумнары тургускаш, бодунуң эвээш-биче продукциязын үндүрүп эгелээн.

Мынча хире үениң дургузунда болбаазырадылга чери бодунуң ажилын бичи-даа соксатпаанын барымдаалаар болза, анык удур-тукчунуң кызып-кылайып ажилдап турарын бадыткап турары ол-дур. Амир Эрес-оолович боду оон мур-нунда Ак-Довурактың даг-дүгү болбаазырадыр комбинатка кол инженер болуп ажилдап турган. Улуг бүдүрүлгө буступ, буурап дүшкениниң соонда, ажил чок арт-кан өг-бүлелиг анык ада амыды-раарының аргазын дилеп, амыды-ралының агымының аайы-биле Кы-зылче көжүп келгеш, "Сүт" акцио-нерлиг нитилелге механиктеп, сле-сарылап ажилдап эгелээн. Эрес, шудургу, ажилгыр, кержээ специ-алисти каржы-дошкун үелерде бүдү-рүлгөниң улаштыр ажилдаар арга-шинээ төнүп калырга, ону чаа бол-баазырадылга черинин директору-нга томылап каан. Бо үеде Кызылдың сүт заводу эргижирей берген-даа болза, ажилдап турар дериг-херекселдеринге ам-даа сүт продукциязын болбаазырадып, бодунуң ажил-херээн уламчылап, чонга бараан болуп чоруур.

Амир Монгуш, директор: "Үе-шаг чеже-даа берге болза, шаа-выс-биле ажилдап чор бис. Мен бодаарымга, бо берге үеде бис ка-ды демнежир ужурулг бис деп са-наар мен. "Кризис үези-дир, ол чок, бо херек, дуу ындыг, олар багай ажилдап турар" деп артык, хоозун чугаалар үндүрүп, алгыжып, кы-рыжып, эрге-дужаал хунаажып, бот-боттарыны бажып турбайн, киж-ки бүрүзү бодунуң кылыр ужу-рулг ажилын төлөтпн-биле кылып, кызыл күжүн харамнамайн, кара-дерин төп, кызып-кылайып ажил-даар ужурулг бис. Тывавыска, чо-нга, келир салгалдарга чүнү арт-ты-рар бис деп бодал-удуртукчу киж-иниң кол үндезин-хоойлузу апаары күзенчиг. Ийе, амыдырал берге-

даа болза, чудук адаанче чудуруу-вусту сукпайн, бүгү-ле аргаларны тып, ажылдап тургаш, ажилчынар-ны ажил-биле хандырып, оларның алыр шалыңын үспейн, бүгү-ле үн-дүрүлгө төлөвлөүрлерин өй-шаанда төлөп тур бис. Заводту бут кырынга тургузар сорулгалар хөй. Кандыг сорулгалар деп айтырыгга — ол дээрге коммерциялыг чажыт деп чугаалап каарын чөпшээрер кө-рүнөр. Үе көргүзө бээр, кылып бү-дүрүп ажилыны эрте дээрзинде чарлавайн, ыт чокка кылып дооскаш, чаа продукцияны үндүрүп эгелээш, бүгү чонга ону-мону кыл-дывыс деп чугаалаар мен. Ам дээр-зинде дотациядан хамааржыр республика болганывыста, акша-төгериктиң камналгазы эгелээнде, улам сайзырап хөгжүр планнары-выс келир үеде соңгаарлаттынган. Чазак-чагыргада-даа, Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызында-даа дыка хөй эки планнар бар-дыр, шупту чүвениң үези херек, бичи манаар ужурга таваржып турарын чугаалап каайн. Ам Ак-Довурак хоорайже айттып тур мен, аңаа база бистиң салбырывыс ажилдар деп тур бис, далажып тур мен. А бүдүрүлгөниң ажил-херээн дуга-йында дузалакчы даргалар чуга-лап бээр."

Эмма Меңниг-оол, кол тех-нолог: "Бо үеде республика иштин-де улуг бүдүрүлгөниң биске сүт дужаары көңүс эвээш апарган. Республиканың иштинде аш-чем өртектерин тургузар политика соң-гаар хоорайлар-биле бир дөмей.

Бо үеде садылдарда чеже, каш өртектер, кайыын, кандыг сүт аймаа кээп турарын билер болгай силер. Хоорайның чурттагы чону бистиң чийк өртектер продукциявысты шоолуг-ла алыксавап апарган. Чымчак полиэтилен хаптарга, ол хамаанчок картондан кылган хап-тарга үндүрери — эрткен үениң тех-нологиязы-дыр, ынчангаш бо ша-да садылдар бистиң продукциявыс-ты садып-сайгарарын ойталаар апарган. Амгы үеде соңгаартан эк-кегелен ак пластиктен кылган пет-саваларга куткан сүтү улус дыка алыр-дыр. Ындыг савалар эпиги-даа, чараш-даа. Оон ыңай творог, сырларны тускай бичежек хапчы-гаштарга хаптааш садарга, саттын-гыр болур.

Кыжын сүт сөөртүлгөни эвээ-жей бээр. Эрткен кыжын Каа-Хем кожуунуң Илчинканың "Каа-Хем" МКБ бистиң салым-хуурусту камга-лады. 1,5 – 2 тонна хире сүтү бол-баазыраткаш, эвээш хемчээлдиг продукцияны хоорайның чыдар эмчилерин, өөредилге черлерин хандырып кыштадывыс. Албан-организациялар-биле керээлер болгаш күрүнө чагыы эвес болза, та кандыг байдалга кээр турган бис. Мурнуку чылдарда бисти "Бал-газын", Би-Хемниң "Кызыл тараа-чын", оон соонда "Нива", Каа-Хем кожуунуң "Каа-Хем" муниципал-дыг каттышкан бүдүрүлгөлөр бол-гаш "Сосновка" арга-дуржулгалыг 4 ажил-агый бүдүрүлгөни-биле хандырып турганындан элээн хөй орулгалыг, чүгээр байдалда ажил-дап турган бис. Ам бо үеде чүгө бисти чиг эт-биле хуу малдыг ара-тар болгаш "Каа-Хем" МКБ ханды-рып турар, чоокта чаа аңаа эжеш-тир Туран база бисти эвээш-биче сүдү-биле хандырып эгеледи.

Сүтү бир литрде 12 рубль, бир дугаар сорттун сүдүн 10 рубльге хүлээп эгеледвис.

Бүдүрүлгөниң мастери Магда Куулар.

Стажировка эрктирип турар Альмира Лундуп.

Бүдүрүлгө начальниги Галина Варакина.

Эрткен чылын декабрь 20-де үнген "Сүт болгаш сүт продукция-зының дугайында" №88 чаа Феде-ралдыг хоойлу үнген, ында бижип турары-биле алырга, бүгү сүт про-дукциязы арыг сүттен бүткен бол-за, оон савазынга база арыг сүт деп бижип каан турар ужурулг. Чиг эт-тен эгелээш, төнчү продукцияга чедир шуптузу Күрүнө хемчээлинге (Госстандарт - ГОСТ) дүгжүр ужу-рулг деп шыңгыы негелдени тургу-кан. Ынчангаш сүт дужаап турар киж-ки болгаш ажил-агый бүрүзүнүң продукциязы тускай норма-чижек-ке дүгжүп турар дээн уткалыг сер-тификаттыг болур ужурулг болгаш чиг сүт-биле бисти хандырып турар ажил-агыйларны болгаш хуу мал-дыг кижилерни ону кылдыртырын негээр апаар бис. Ындыг негелде бистиң ажил-херээвисти элээн нарын байдалга чедиреп болурун демдегле эки боор, чүге дизе ко-жууннардан кээп турар сүт аймаа-ның шынарынга хамаарыштыр не-гелделери элээн шыңгыырадыр ужу-руга таваржып турар бис. Ол ышкаш республика иштинге мал аарыгларының талазы-биле байдал база дүшкүрүлгү болгай, санитар-эпидемиологтуг болгаш ветеринарлыг шыңгыы хыналданы эрт-кеш, холга тускай шыңылганы алыр, ынчан ам бис көдээ бүдү-рүкчүлөргө продукциязын бол-баазырадыры-биле хүлээп алыр бис. Кысказы-биле чугаалаарга, чаа хоойлунуң шупту негелделеринге дүгжүп турар декларацияны кыл-дыртып алыр ужурулг апаар. База бир чугаалаксап каар чүүлүм бол-

за, малчынар болгаш мал тудуп турар улуг ажил-агыйлар ботта-рының малының бүдүрүкчү ажы-лын баш удур хынамчалыг болгаш кандыг-даа үзүктел чок ажилдаары күзенчиг. Чижээ, республикада мал оолдаашкыны чоокшулап кээрге, биске эккеп турар сүтүн хемчээли база шупту деңге эвээ-жеп эгелээр. Малдың тарылга-боозадылганы тускай план езу-гаар кылыр болза, продукцияның болбаазырадылганы үзүктелиш-кин чок апаар, а ол ажилдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар болгай. Ол ышкаш бистиң завод республикада бар шупту сүт бүдү-рер ажил-агыйларны демнештирип тургаш, чаа үениң агрохолдинг хевирлиг кончук улуг бүдүрүлгөни тургузарын чугаалажып эгелээн. Келир үеде сорулгаларывыс хөй, шуптузун делгереңгей чугаалавас мен, бүтпейн баар, хоржок."

Галина Варакина, бүдүрүлгө начальниги: "Бо хүннерде завод ортумаа-биле 4,5 – 5 тонна хайын-дырган (пастеризация эрткен) сүтү чымчак хапка куткаш, үндүрүп тур-рар, ол ышкаш кефирни, "Снежок-ту", "Ряженканы", чамдыкта йогуртту, ак саржагы, сметаны, саржагы, творогту бүдүрүп турар бис. "Снежок", "Ряженка", кефир болгаш йогурт кылып үндүрерде тускай чугула херек сүтүн хөрөң-гизин соңгаартан садып ап тур бис, өртээ чогуу чүгээр боор чорду. Келген сүтү +85-90 градус изиг температурага хайындыргаш, да-раазында сооткаш, чымчак поли-этилен хаптарга кудар. Аңаа чер-

гелештир кефир, творог бүдүрер шугумга арткан сүтү болбаазы-раткаш, оон үнген продуктуну савалаар. Чоокта чаа хойтпак, тыва быштакты үндүрүп эгелээн бис, чурттакчылар ону дораан садып алгаш баар боорга, оон бүдүрүл-гезин ам-даа көвүдөдир деп турар бис, ону кылыры-даа бөдүүн, хөй күш, үе-даа чарывас."

Анна Монгуш, кол бухгалтер: "Заводта бөгүн 33 киж-ки ажилдап турар, оларның алыр шалыңы док-таамал үнүп турар, ажилдап алган акшазының хемчээли ортумаа-биле 7-8 муң рубль боор. Кыжын заводтун ниити орулгазы 800-900 муң рубль, чайын 1200-1400 муң рубль чеде бээр-дир. Чаа бү-дүрүкчү шугумнары тургузар, бү-дүрүлгөни амгы үениң негелделе-ринге дүүштүр чаартып кылырынга херек бизнес-планывыс бар, чээли алыр документилерни белеткээш, Москваге чоруткан бис. Чаа пет-саваларны кылгаш, бүдүрүп про-дукцияны аңаа савалаар шугумнуң өртээ 6 миллион рубль чеде бээр. Ынчангаш чижилгелиг үеде шак мындыг продукцияны кылыр чаа дериг-херекселдерни чээли-биле садып алгаш, соңгаартан кээп турар сүт аймаанга бистиң барааннарывыс төлөтпн-биле маргыжып, адаан-мөөрейге тулчуп, харын-даа тиилеп аптар деп идеген

күзээр-дир бис."

Анык директорнуң болгаш харысалгалыг специалистерниң ажил-чорудулганын демдеглевес аргажок. Заводтун амгы үеде салым-хуузу олар шиитпирлеп, ужу-кыдыындан хандырыкчылар-ны дилеп, оларның-биле дугуржуп, келир үениң сорулгаларын күүсе-динге бүгү күжүн чарыгдап тур-рар. Директорнуң идепкейжи бот-туг шимчээшкени-биле завод бодунуң ажилын соксатпайн, маңаа ажилдаар кадрларын чидирбейн, харын-даа чаа дооскан анык тех-нологтарны стажировка, белеткел курстарыне өске хоорайларже чорудуп, оларның мергежилин чаартып хемчеглерни ап турар. Ба-рыын-Хемчиктин сүт болбаазыра-дыр шугумну заводтун балансы-зынга кадып алгаш, аңаа ажилдаар анык кадрларны база бо үеде белеткел турар. Чазактын, яамының болгаш директорнуң хөдөлиш-киннери бүдө берзе, чаа шугумнар-ны салгаш, заводтун оран-савазын чаартып алгаш, чурттакчыларны шынарлыг болгаш амгы үеде дү-гжүп турар төлөптүг продукция-биле хандырап сорулга амыдыралга боттанып магадылал бар. Алыс ке-дизинде завод бут кырынга туруп алгаш, аңгы сүт-бараан фермалыг элээн улуг ажил-агый кылдыр ажилдаар сорулгалыг деп билип алдым. Ажил-херээңер, үүлөңер болгаш бодап алган күзөлдериңер бүдүңүр-ле болзунам!

Карим МОНГУШ.

Чуруктарны Ай-кыс МАСПЫК-ООЛ тырттырган.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиир айтырыглар талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразында конкурс комиссиязының дугайында
2009 чылдың май 21 №210 Кызыл хоорай

Тыва Республикага биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң күрүнө деткимчезинин сорулгазынга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Коштунган дараазында капсырылгаларны бадылаар:

- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткииринин айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразында конкурс комиссиязының составы;

- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткииринин айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразында конкурс комиссиязының дугайында Дүрүмү.

2. Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың май 12-де «Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин Тыва Республиканың девискээринде чээли организацияларын алган чээли талазы-биле хуу төлөвиринин чыгыдалының чамдык кезинин Тыва Республиканың республика бюджетинден эгидеринин Чурумун бадылаар дугайында» №269 доктаалында дараазында өскерилгелерни кириер:

1) Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин Тыва Респуб-

ликаның девискээринде чээли организацияларын алган, чээли талазы-биле хуу төлөвиринин чыгыдалының чамдык кезинин эгидеринге субсидия бээринин талазы-биле Ведомстволар аразында комиссияның составын күжүн чидирген деп санаар;

2) Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин Тыва Республиканың девискээринде чээли организацияларын алган чээли талазы-биле хуу төлөвиринин чыгыдалының чамдык кезинин Тыва Республиканың республика бюджетинден эгидер Чурумун 6 пунктузунун дөрткү абзазында «Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин Тыва Республиканың девискээринде чээли организацияларын алган чээли талазы-биле хуу төлөвиринин чыгыдалының эгидеринге субсидия бээринин талазы-биле Ведомстволар аразында комиссия» деп сөстөрнү «Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиир айтырыглар талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразында конкурс комиссиязы» деп сөстөр-биле солуур.

3. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың май 21-де №210 доктаалы-биле бадылаан

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиир айтырыглар талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразында комиссияның СОСТАВЫ

С.И.Тен — Чазак Даргазының бирги оралакчызы, Тыва Республиканың экономика сайыды, даргазы;

А.К.Артына — Тыва Республиканың экономика сайыдының бирги оралакчызы, даргазының оралакчызы;

И.А.Ондар — Тыва Республиканың Экономика яамызының килдис начальнигинин оралакчызы, харысалгалыг секретары;

У.Т. Даваа — Тыва Республиканың саң-хөө сайыдының бирги оралакчызы;

Д.В.Кастырин — Федералдыг үндүрүг албанының Тыва Республика талазы-биле Эргелелдин удуртукчузунун хүлээлгезин күүседип турар (чөпшээрешкени-биле);

У.А.Кюрю — Тыва Республиканың Чуртакчы чонну ажилга хаара тудар күрүнө албаны агентилелдин директорунун оралакчызы;

К.С.Мазуревский — Юстиция херектеринин талазы-биле Тыва Республиканың сайыды;

В.С.Монгуш — Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанын удуртукчузунун оралакчызы;

Э.О.Натпий-оол — Тыва Республиканың «Бизнес-Инкубатор» күрүнө албан черинин директору (чөпшээрешкени-биле);

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың май 21-де №210 доктаалы-биле бадылаан

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиир айтырыглар талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразында конкурс комиссиязының дугайында ДҮРҮМ

I. Ниити чүүлдер

1. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиир айтырыглар талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразында конкурс комиссиязы (моон соңгаар-Ведомстволар аразында комиссия) конкурс үндезининин хевиринге Тыва Республиканың республика бюджетинден күрүнө деткимчезин биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң (моон соңгаар- сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин) субъектилеринге бээринин айтырыгларын сайгарып көөр сорулгага тургускан, доктаамал ажилдап турар коллегиалдыг орган болур:

- чээли организацияларын алган сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин алганы чээли талазы-биле хуу ставказын эгидер субсидия;

- сайгарлыкчы чорукту хөгжүдөр муниципалдыг тускай сорулгалыг программаларны боттандырырынга субсидия;

- экспортке үндүреринге көрдүнгөн барааннарны (ажылдарны, ачы-дузаны) бүдүрер болгаш болбаазырадыр сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин чыгыдалын эгидер субсидия;

- сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин

деткииринин грантылары;

- хоойлужудулгага дүүштүр биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин деткиир инфраструктураны тургузуп турар организацияларга, сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге өске-даа деткимчелер.

2. Ведомстволар аразында комиссия бодунун ажил-чорудулгазынга федералдыг хоойлужудулгаларны, Тыва Республиканың хоойлужудулгаларын болгаш бо Дүрүмнү удуртулга болдуар.

II. Ведомстволар аразында комиссияның хүлээлгези

3. Ведомстволар аразында комиссия дараазында хүлээлгелерни күүседип:

3.1. Саң-хөө деткимчезин алырынга, сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин деткиир инфраструктураны тургузуп турар организациялардан болгаш сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринден кирген билдиришкенин сайгарып көөр;

3.2. Сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин деткиир өнчү-хөреңги айтырыгларын сайгарып көөр;

3.3. Элчеглиг саң-хөө чылында Тыва Республиканың республика бюджетинде көр-

дүнгөн бюджет акшаландырышының хемчээлинге сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге күрүнө деткимчезин бээр хемчээлдин дугайында рекомендацияны ажилдап кылыр;

3.4. Сайгарлыкчы чорукту хөгжүдөр муниципалдыг тускай сорулгалыг программаларны чедир акшаландырырынга Тыва Республиканың республика бюджетинден субсидия бээринге Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларын кирген документилерни Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин киригени-биле сайгарып көөр;

3.5. Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиир болгаш хөгжүдөр айтырыглар талазы-биле ажилдарже угландырган болгаш сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге күрүнө деткимчезин бээринин аргазының, хевиринин, механизминин талазы-биле саналдарны болгаш сүмелерни ажилдап кылыр.

III. Ведомстволар аразында комиссияның ажил-чорудулгазын болгаш составын, структуразын, чурумун тургузары

4. Ведомстволар аразында комиссия биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин сонургалын илередип турар сайгарлыкчы эвес организацияларын, сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин, Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылга органнарының, хоойлужудулга эрге-чагыргазының болгаш күүсекчи органнарның төлээлеринден тургузунар.

5. Ведомстволар аразында комиссияны даргазы удуртур. Ведомстволар аразында комиссияның составында дарганың оралакчызы, харысалгалыг секретарь болгаш комиссия кежигүннери кирип турар

6. Ведомстволар аразында комиссияның даргазы:

6.1. Ведомстволар аразында комиссияның ажил-чорудулгазын удуртуур боттандыраар;

6.2. Ведомстволар аразында комиссияның хүн хуралына чугаалажыр айтырыгларны бадылаар;

6.3. Ведомстволар аразында комиссияның хуралын башкараар;

6.4. Ведомстволар аразында комиссияның хуралының протоколунга ат салыр;

Оларны боттандырырынга күрүнө деткимчезин көргүзөр инновация төлөвилелдерин шилиир талазы-биле күрүнө ачы-дузанын бээри-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының Административтиг регламентин бадылаарының дугайында
2009 чылдың апрель 20 № 165 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың август 23-те «Күрүнө ачы-дузанын бээринин административтиг регламентилерин болгаш күрүнө хүлээлгезин күүседип административтиг регламентилерни ажилдап кылыр болгаш бадылаар Чурумну бадылаар дугайында» №1000 доктаалында дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Оларны боттандырырынга күрүнө

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың апрель 20-де №165 доктаалы-биле бадылаан

Оларны боттандырырынга күрүнө деткимчезин көргүзөр инновация төлөвилелдерин шилиир талазы-биле күрүнө ачы-дузанын бээри-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының Административтиг регламентини

1. Ниити чүүлдер

1. Амгы Административтиг регламент Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың октябрь 14-те №607 доктаалы-биле бадылаан «2009-2010 чылдарда Тыва Республикага инновация ажил-чорудулгазын хөгжүлдизинин күрүнө деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программасынга дүүштүр, оларны боттандырырынга күрүнө деткимчези хереглеттинер инновация төлөвилелдерин шилииринин талазы-биле күрүнө ачы-дузанын Тыва Республиканың Экономика яамызының күүсидеринин чурумун тургузуп турар.

2. Амгы Административтиг регламентте дараазында терминерни болгаш тодарыдылганы ажыглап турар:

административтиг чорудулга- күрүнө ачы-дузанын күүсидеринге азы күрүнө ачы-дузанын бээринге күүсекчи эрге-чагырга органнарының туруштуг хөдөлүшкенин;

эрге-дужаалдыг кижиги — күрүнө ачы-дузанын күүсидеринин азы күрүнө ачы-дузанын бээринин талазы-биле ажил-чорудулганы бүрүн эргези-биле мергежилинге дүүш-

7. Ведомстволар аразында комиссияның даргазының оралакчызы;

7.1. Ведомстволар аразында комиссияның хуралының хүн айтырыын тургузарының талазы-биле саналды кириер;

7.2. Ведомстволар аразында комиссияның хуралына кириер айтырыгларны белеткээринге кириер;

8. Ведомстволар аразында комиссияның секретары;

8.1. Ведомстволар аразында комиссияның ажил-чорудулгазын хандыраар организация хандырылганын талазы-биле ажилдарны чорудар;

8.2. Ведомстволар аразында комиссияның хуралының материалдарының техниктиг белеткелерин организастаар.

9. Ведомстволар аразында комиссияның хуралын эргежок чугула хемчеглер талазы-биле эрттирер болгаш бир эвес аңаа ооң кежигүннеринин ниити санының чартындан хөйү олуржуп турда, ону бүрүн эргелиг деп санаар.

10. Ведомстволар аразында комиссияның шийтирер хуралга олуржуп турар Ведомстволар аразында комиссияның кежигүннеринин ажык бадылаашкын-биле чорудуп тургаш, хөйүнүн үнү-биле хүлээп алыр. Үн деннежи берген таварылгада Ведомстволар аразында комиссияның даргазының үнү шийтирлиг болур.

11. Ведомстволар аразында комиссияның хуралын протокол-биле долдуурар, аңаа Ведомстволар аразында комиссияның даргазы, харысалгалыг секретарь болгаш хуралга олуржуп турган Ведомстволар аразында комиссияның шупту кежигүннери адын салыр.

12. Ведомстволар аразында комиссияның шийтирер чогуур хевирге долдуруп тургузар, Тыва Республиканың Чазанга чугаалажыр көөрүнге болгаш бадыладыры-биле кириер.

IV. Ведомстволар аразында комиссияның ажил-чорудулгазын хандыраары

13. Ведомстволар аразында комиссияның ажил-чорудулгазының информация-аналитиктиг болгаш организастыг-техниктиг хандырылганын Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилел боттандыраар.

деткимчезин көргүзөр инновация төлөвилелдерин шилиир талазы-биле күрүнө ачы-дузанын бээри-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының коштунган Административтиг регламентин бадылаар.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

түр боттандырып турар доктаамал азы түр ажилдап турар кижиги, а база күрүнө органнарынга организастыг-башкарыкчы азы административтиг ажил-агыжы хүлээлгени күүседип турар кижиги;

инновациялыг ажил-чорудулга-ажылдар күүсидеринге болгаш (азы) ачы-дуза чедиреринге угландырган;

а) чугула чаа бүдүрүлгени организастаары болгаш тургузары азы хереглекчи шынарлыг чаа продукциялар (барааннар, ажилдар ачы-дуза);

б) үстүндө айтылган продукцияның бар турган бүдүрүлгезин чаартыр аргазын көөр (технологиязын) азы чаа чүүлдерни тургузары болгаш ажыглаары, ону негиздери;

в) продукцияны бүдүрүп үндүреринге болгаш сайгарырынга (барааннар, ажилдар, ачы-дуза) чыгыдалдын экономикаын хандырып турар азы ындыг экономияны тургузарының байдалын тургузуп турар структуралыг, саң-хөө-экономика, кадрларлыг, информациялыг болгаш өске-даа инновацияларны (чаа чүүлдерни) ажыглаары;

Республиканың тускай сорулгалыг про-

грамманы — Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөрөңгизинден болгаш бюджеттен дашкаар дөстөрдөн акшаландырып турар Тыва Республиканың социал-экономика хөгжүлдээнининин Программанын сорулгалары болгаш программанын хөгжүлдээнининин адырлары (олар бар турда) болгаш мурнады хөгжүдөр углаанышкыннар дүүштүр тодаргай сорулгаларны чедип алырынче угландырган комплексти хемчеглерни боттандыраарын сорулгалары, курлавырлары, күүседикчилери болгаш хуусаазынын талазы-биле холбашкан болур.

3. Күрүне ачы-дузазын бээрин боттандыраарын дүүштүрери-биле:

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 11-де «Тыва Республиканың Экономика яамызынын дугайында Дүрүмү болгаш ооң структуразын бадылаар дугайында» № 535 доктаалы;

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 27-де «Инновация программаларын болгаш төлөвилелдерин шилиир болгаш экспертиза талазы-биле комиссиянын дугайында» № 754 доктаалы;

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 28-те «Оларны боттандыраарынга күрүне деткимчезин көргүзөр инновация төлөвилелдерин шилиир талазы-биле конкурс дугайында Дүрүмү бадылаар дугайында» № 303 доктаалы;

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың октябрь 14-те «2009-2010 чылдарда Тыва Республикага инновация ажил-чорудулгазын хөгжүлдээнинин күрүне деткимчези» республиканың тускай сорулгалыг программанын бадылаар дугайында» № 607 доктаалы.

4. Күрүне ачы-дузазынын күүседикчизи — Тыва Республиканың Экономика яамызы (моон соңгаар - яамы).

5. Күрүне ачы-дузазын күүседиринин түннелин, төлөвилелдерин боттандыраарын акшаландыраар дугайында керээге үндезилеп, Тыва Республиканың инновация төлөвилелдерин боттандыраарынга күрүне деткимчези болур.

6. Өнүгүүнү хевиринден хамаарылга чок организациялар, бүдүрүлгелер болгаш албан черлери күрүне ачы-дузазын күүседиринин чагыкчылары болур, а ол ышкаш Тыва Республиканың девискээринге инновация төлөвилелдерин боттандыраарынга сонугалдыг хуу кижилер.

Күштүг болуп турар хоойлужудулгага болгаш өске-даа эрге-хоойлу актыларынга дүүштүр бүзүредилге чок тургузукчу документтерлиг кижилер юридиктиг албан черинин мурнундан чагыгны кирип болур; төлөвлөкчүнүн бүрүн эргезинин күжү бүзүредилгеге үндезилеттинген болур. Хоойлуда көрдүнгени-биле юридиктиг албан черинин мурнундан ооң киржикчилери база киржип болур.

2. Күрүне ачы-дузазын күүседиринин чурумунун негелдеси

1. Күрүне ачы-дузазын күүседиринин чурумунун дугайында дыңнадыр чуруму:

а) күрүне ачы-дузазын бо административтиг регламент таарыштырып турар болгаш Тыва Республиканың девискээринге инновация ажил-чорудулгазынын хөгжүлдээнинин күштүг болуп турар республиканың тускай сорулгалыг программанын, күрүне деткимчезин алырынча аргазынын дугайында информация-биле хамаатыларны болгаш юридиктиг албан черлерин хандыраарын эргежок чугулазын тодардып турар;

б) күрүне ачы-дузазын күүседиринге информациялыг бааза болза, инновация ажил-чорудулгазынын хөгжүлдээнинин негелдесин таарыштырып турар Россия Федерациязынын, Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазынын хоойлужудулга болгаш күүсекчи органнын нормативтиг эрге-хоойлу актылары болур, а ол ышкаш күрүненн инновация политиказын, инновация системанын хөгжүлдээнинин байдалын болгаш углаанышкыннын бадыткап турар албан езуу-биле белеткээр материалдар;

в) яамы конкурса кижиринин негелдесинин дугайында информацияны салыр (бээр) болгаш албан езуунун массалыг информация чепсектеринге бодунун харылзажыр медээлерин болгаш яамынын Интернет четкизинде сайтызынга салыр.

г) күрүне ачы-дузазын яамынын киржилгези-биле бээр;

Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазынын күүсекчи органнын нормативтиг эрге-хоойлу актыларын парлаарын күштүг болуп турар хоойлужудулганын тур-

гускан чуруму-биле республиканың тускай сорулгалыг программанын бадылаан дугайында болгаш боттандыраар дугайында информацияны хөй-нитиге чарлаар;

з) хамаатылар болгаш организациялар хуузуна информацияны болгаш консультацияны яамыдан алырда олар таарымчалыг аргаларны ажыглаар (телефон болгаш электроннуг почта талазы-биле, хууда хүлээп алышыкын, бижимел хевирни);

д) турар черинин дугайында медээ, харылзажыр телефоннары, Интернет-адреси, яамынын электроннуг почтада салган адрес-тери;

И-Интернет четкизинде яамынын албан езуунун сайтызы;

конкурсту эрттиреринин дугайында массалыг информация чепсектеринге парлаан албан езуунун информациязы;

е) яамынын албан езуунун сайтызынга салган информацияга хамааржыр чүүлдер:

Тыва Республиканың девискээринге конкурсту эрттиреринин дугайында Тыва Республиканың Чазааның шитпири;

Тыва Республиканың девискээринге инновация ажил-чорудулгазын хөгжүдөр адырга күрүне деткимчезин чедирер хемчеглерни чурумчудуп турар нормативтиг эрге-хоойлу актылары;

инновация ажил-чорудулгазынын күрүне политиказын болгаш нормативтиг эрге-хоойлу таарыштыраарын ажылдап кылыр дээш харысалгалыг Тыва Республиканың Экономика яамызынын шитпиринин талазы-биле өске-даа информациялар;

ж) албан информациянын кирерин халас болгаш дең үндезинге кызыгаарлаашкын чокка бээр. Массалыг информация чепсектери албан информациянын киреринге дең эргелиг болур;

з) хамаатыларнын азы организацияларнын аас кырынга азы бижимел хевирге харылзаазы күрүне ачы-дузазын күүседир чорудулга талазы-биле ачы-дуза болгаш консультация информациянын алырын үндезини болур.

Ачы-дуза алырын дилээн яамынын адынче кирип болур хевирлерге:

яамынын телефонун дамчыштыр азы амы-хууда аас-биле дилегни;

техниктиг арга бар турда телекоммуникация харылзаазынын (электроннуг почта, факс) каналы-биле дамчыдып берген сөзүглел медээзи;

и) информация (консультация) алыры дээш сонугалдыг кижилерин хууда аас-биле дилээ азы телефон талазы-биле дамчыткан дилегнин информациязын (консультациязын) таарымчалыг аас хевиринге бээр. Дараазында айтырылгалар талазы-биле консультацияны бээр:

күрүне ачы-дузазын күүседир үндезинин эрге-хоойлу баазынынга;

эргежок чугула документтерин долдурары болгаш тургузары;

к) күрүне ачы-дузазын күүседиринге хамаарылгалыг документтерин болгаш материалдарны чагыкчыларнын дилээнге дүүштүр яамы албан бээр;

л) бижимел хевирге күрүне органнын алганы информация бээринин дилег бүрүзүн тургустунган чурум-биле бүрүткээр көрдүнген болгаш бижимел дилегни чурум езуугаар сайгарып көөр болгаш хандыраар.

Бир эвес дилеп турар информация албан езуунун парлагалыгына үнген болза, дилегнин күүседикчизи информацияны парлаан хүнүн болгаш ол парлаганын реквизиттерин айытканы-биле кызыгаарлап каап болур.

Дилегнин харызын дилеп турар чүүл-дүн кыска утказы албан турар, берип турар документтеринин болгаш материалдарнын даңзызы, дилег күүседикчизи-биле харылзажырынын медээлери, дилег харызын чоруткан хүнү болгаш дугаары;

м) бир эвес дилеп турар материалдар болгаш документтер яамыда чок болган таварылгада, дилеп турар информациянын ээзинге ол дугайында тайылбырны бээр. Ындыг таварылгада яамы сонугалдыг кижиге дилеп турар информациянын кайы органда турарынын дугайында медээни бээр.

2. Күрүне ачы-дузазын бээринин хуусаазы:

а) яамыга хамаатыларнын хууда хүлээп алышыкын удуртукчулар болгаш төлөлттерин эрге-дужаалдыг кижилер чорудар. Хүлээп алыр черинин дугайында информацияны, а база хүлээп алыр хүнүн болгаш шагын тургусканын дугайында чагыкчыларга, яамынын чон хүлээп алыр черинде информация стэндизинден, Интернет четкизинде яамынын сайтызынга салып тургаш чедирер, а база конкурсту эрттиреринин

дугайында чагыкчыларга Интернет четкизинге болгаш албан езуунун массалыг информация чепсектеринге чарлап дыңнадыр;

б) яамыга кириген бижимел дилегни ооң бүрүн эргезинге дүүштүр, бижимел дилегни бүрүткээр хүнүнден 30 календарлыг хүнүн иштинде сайгарып көөр;

в) онзагай таварылгада сайыт азы тускай төлөлттерин эрге-дужаалдыг кижиге дилегни сайгарып көөр хуусаазын 30 календарлыг хүнүн ачирбайн, узадып болур эргелиг, ону сайгарып көөр хуусаазын узатканынын дугайында дилегни чоруткан хамаатыга азы организацияга дыңнадыр;

г) эрге-дужаалдыг кижиге күрүне ачы-дузазын күүседиринин дугайында шитпири Тыва Республиканың Чазаа бадылаан соонда 15 календарлыг хүнүн орай эвес, амгы административтиг регламентинин 2 кезээнин 1-ги пунктузунда айыттыг документинин утказынын күш-шыдалдыг чагыкчыларга дыңнадыры албан.

д) чарлалды салган хүнүнден ооң түннелин үндүреринге чедир конкурстун уламчылаары үш айдан эвээш эвес болур, ол үеде Тыва Республиканың инновация программаларын болгаш төлөвилелдерин шилиир болгаш экспертиза талазы-биле комиссиянын (моон соңгаар-комиссия) төлөвилелдер-биле ажылы — бир ай.

3. Күрүне ачы-дузазын бээринге ойталап болур үндезиннерин даңзызы:

яамынын бүрүн эргезинге кирбейн турар шитпирилер, айтырылгалар кирген дилеглер. Бо таварылгада хамаатыга кайнаар баарын болгаш кандыг чурум-биле айтырыгны тургузарынга тайылбырны бээр;

дилегнин утказы дилеп турар информацияны тургузар арганы бербейн турар азы харыы чорударынга адреси;

бо административтиг регламентинин 1 кезээнин 3-кү пунктузунда айыттыг нормативтиг эрге-хоойлу актылары-биле тургускан негелдеге дүүшпейн турар документтерни чагыкчылар киригенде.

3. Административтиг чорудулга

3.1. Күрүне ачы-дузазын күүседир дугайында шитпири Тыва Республиканың Чазаа бадылаан соонда, Тыва Республиканың девискээринге инновация ажил-чорудулгазын хөгжүдөр сорулгага күрүне ачы-дузазын алырынга сонугалдыг чагыкчыларга эргежок чугула шупту информацияны яамы халаска бээр:

Интернет четкизинде яамынын албан езуунун сайтызынга салыр;

массалыг информация чепсектеринге салыр;

электроннуг почта-биле чорудар;

хууда хүлээп алышыкын, телефон-биле эргежок чугула тайылбырларны болгаш консультацияларны бээр.

3.2. Информация ачы-дузазын бээринин хөдөлүшкүннерин дес-дараалаштыр тодарай бижири:

а) күрүне ачы-дузазын алырынга хамаатыларын болгаш организацияларнын киржир негелдесин хандыраарынга яамы хууда аас-биле дыңнадылгаларны, хууда бижимел дыңнадылгаларны, хамаатыларга болгаш хөй-нитинин организацияларынга дыңнадырын организастаар;

б) аас хевиринге ачы-дуза бээринин үндезининге, күрүне ачы-дузазын күүседир талазы-биле хамаатыларга болгаш организацияларга информацияны болгаш консультацияны аас-биле бээр хүлээлгени күүседип турар яамынын эрге-дужаалдыг кижизинге амы-хууда азы телефон-биле чагыкчылар дилегни кирип болур.

в) аас-биле хууда дилегни чагыкчылар амы-хууда азы телефон-биле киригенде, ооң харызын яамынын эрге-дужаалдыг кижизин чагыгны кириген үезинде дораан бээр;

г) яамынын эрге-дужаалдыг кижизин чагыкчыларнын хууда тургускан дилээнге ачы-дузаны аас хевиринге азы телефон-биле бээр албан:

чугаалажып турар кижиге кириер салдар;

айтырыгны дыңнап алыр;

бодунун бүрүн эргезинин деңгелинге харыны бээр азы эрге-дужаалдыг кижиге эргежок чугула информацияны белеткеп алганда, тодаргай хүнде болгаш тодараттыг шакта катап долгаптарын дилээр;

д) яамынын эрге-дужаалдыг кижизин яамынын, Россия Федерациязынын Чазаанын, Тыва Республиканың Чазаанын, информация-справочник системанын, нормативтиг эрге-хоойлу актыларын болгаш өске-даа методиктиг материалдарнын курлавырларын ажыглап тургаш, чагыкчыга харынынын

эргежок чугула хемчеглерин алыр.

е) яамынын эрге-дужаалдыг кижизин хууда азы телефон-биле чагыкчыларнын дилээнин информациязын аас-биле чорудуп тургаш, дараазында таварылгада олар ачы-дуза бээринден ойталап болур эргелиг:

яамынын бүрүн эргезинге хамаарышпайн турар айтырылгалар талазы-биле чагыкчылар дилегни тургусканда;

дилегни тургузуп тургаш, багай азы куду көргөн сестерин илерээшкени турганда, база эрге-дужаалдыг кижинин амы-тынынга, кадынынга болгаш эт-хөрөңгизинге айылды тургузуп турда;

бир эвес дилегге кириген айтырыгнын харыны тодаргай-биле күрүне азы өске-даа федералдыг хоойлунун камгалап турар чажыдында тургустунган болгаш медээни чарлаарын чөпшээрэвес болган таварылгада;

ж) бир эвес чагыкчынын салган айтырынын, ачы-дуза бээр дээш харысалгалыг яамынын эрге-дужаалдыг кижизинин киржилгези-биле шитпирилеп шыдаваан таварылгада, ынчан ол сайгарып көөр айтырыг ооң бүрүн эргезинде турар, яамынын өске эрге-дужаалдыг кижизин кириштирип болур эргелиг;

з) оларнын яамыже кириген бижимел дилээ чагыкчыларга хууда ачы-дуза бээринин эге үндезини болур. Чагыкчы бижимел дилегни боду яамыга кирип болур, телекоммуникация харылзаазынын каналы-биле электроннуг хевирге азы ону почта-биле чорудуптар;

и) чагыкчыларнын бижимел дилээнде салган айтырылгаларга бижимел харыны белеткээр болгаш чорудар, ону яамыже дилег кирген үезинден 30 календарлыг хүнүн орай эвес боттандыраар. Хамаатыларнын азы организацияларнын бижимел дилеглерин хүн-бүрүде ажил хүнүнүн дургузунда хүлээп алырын боттандыраар (дыштаныр болгаш байырлалдар хүнүнден аңгыда);

к) дараазында таварылгаларда бижимел дилеглерге күрүне ачы-дузазын бээринге яамы ойталаар эргелиг:

дилегге багай азы дорамчылаан сестерин илерээшкени бар турда, а база эрге-дужаалдыг кижинин амы-тынынга, кадынынга болгаш эт-хөрөңгизинге айылды тургузуп турда;

бир эвес дилегнин бижимел сөзүглели номчуттунмайн барганда;

бижимел дилегге организациянын ады (хуу сайгарлыкчынын, хуу кижинин ААФ), организациянын удуртукчузунун адын салганы (хуу сайгарлыкчынын, хуу кижинин), почтанын азы юридиктиг организациянын ады (хуу сайгарлыкчынын, хуу кижинин) болгаш организациянын таңмазы чок турда, бир эвес организациянын бланкызынга эвес бижимел дилегни киригенде;

яамынын бүрүн эргезинге хамаарышпайн турар айтырылгалар талазы-биле чагыкчылар дилегни киригенде;

чагыкчынын дилээн айтырынга бижимел харыны турда, аңаа хөй катап бижимел харыны тодаргай-биле бергенде. Бо таварылгада ээлчеглиг дилег үндезин чок болгаш ол айтырыг талазы-биле чагыкчы-биле чагаалажырын соксадыр дугайында сайытын (сайытын оралакчызынын) шитпирип хүлээп алганда, ол шитпирип дилегни чоруткан чагыкчыга дыңнадыр;

яамынын хүлээп алган шитпиринге үнелди бээрин азы программаны боттандыраарынга киржир эрге-хоойлу нормазын оларнын ажыглаанынын шыннын бадыткаарын дилээн айтырылгалар талазы-биле хамаатыларнын болгаш организацияларнын дилээ турда;

л) чагыкчыларнын бижимел дилээн алган херек эмгелели дээш харысалгалыг яамынын эрге-дужаалдыг кижизин тургустунган чурумга дүүштүр бүрүткээр, кирген хүнүнде яамынын удуртукчузун чорудар;

м) яамынын удуртукчузунун резолюциязын салган чагыкчыларнын бижимел дилээн, салдыг дилегнин айтырынга бүрүн эргези хамааржып турар эрге-дужаалдыг кижилерге харыны белеткээр чорудар;

н) чагыкчыларнын бижимел дилээнге яамынын удуртукчузунун резолюциязы-биле кирген шупту реквизиттерни документациянын кирер болгаш үнер учедунун журналынга тургустунган чурум-биле демдеглээр.

о) бижимел дилегге харыны күүседикчинин харылзажыр медээлерин айтып тургаш бөдүүн, тодаргай болгаш билдингир хевирге бээр;

п) хөй-нитиге чарлаарын албан езуунун массалыг информация чепсектеринге парлаар болгаш яамынын албан езуунун сайты-

зынга информация материалдарын салыры- биле боттандыра;

р) чагыкчыларның албан езузунуң информация талазы-биле хүлээлгезин эрге-ду- жаалдыг кижилерниң күүседирин контроль- даарын Тыва Республиканың экономика сайыды (ооң оралакчызы) болгаш яамының килдис начальниги боттандыра.

3.3. Күрүне ачы-дузазын күүседир хөдө- лиишкиннерни дес-дараалаштыр тодарадып бижири:

а) яамының эрге-дужаалдыг кижизи кон- курска киржир чагыгның формадын (бо Административтиг регламентиниң №1 кап- сырылгасы) чагыкчыга халас үндезинге бээр. Айыттыг чагыгны долдурган соон- да ону хүлээп алып, тускай журналга кон- курска киржир кордакчыны бүрүткээр. Төлөвилелге кол чижилгени бадыткап турар, аңгы-аңгы материалдарны чагыгга кожуп каап болур (бизнес-план, техниктиг эконо- миктиг үндезини, төлөвилел-дөзөвилел доку- ментациязы, видеороликтер, фото-чуруктар болгаш оон-даа өске).

б) яамының эрге-дужаалдыг кижизи 30 календарылыг хүннүң дургузунда кириген чагыг материалдарына түннелди белеткээр. Белеткээр түннелге Тыва Республиканың экономика сайыды (ооң оралакчызы) адын салыр болгаш тургустунган чурум-биле бү- рүткээр. Түннелдиң хоолгазын чагыкчыже чорудар, ооң бир хоолгазы түннелди белет- кээр эрге-дужаалдыг кижиге артып каар база бир хоолгазын күрүне ачы-дузазын күү- седиринге инновациялыг программалар бол- гаш төлөвилелдер шилиир болгаш экспер- тиза талазы-биле комиссия кижигүннеринге кириер;

в) күрүне ачы-дузазын күүседир дуга- йында шийтирн Тыва Республиканың Чазаа бадылаан дугайында чагыкчыларга албан езузу-биле дыңнаткан соонда, яамының эр- ге-дужаалдыг кижизи ийи айның ишинде ко- миссия кижигүннеринге бөлүк документи- лерни белеткээр;

г) Бо Административтиг регламентиниң 1 кезээнин 3-кү пунктузунда айыттыг нормативтиг эрге-хоойлу актыларының негелде- зинге дүүштүр, шупту чагыкчыларның чагы- ның хоолгазын тургустунган бөлүк доку- ментилерни комиссия кижигүннеринге бээр, а база айыттыг чагыг материалдарына үндүргөн түннелдиң хоолгазын;

д) комиссияның ажылының чурумун бо Административтиг регламентиниң 1 кезээнин 3-кү пунктузунда айыттыг нормативтиг эрге-хоойлу актыларының негелде- зинге дүүштүр, шупту чагыкчыларның чагы- ның хоолгазын тургустунган бөлүк доку- ментилерни комиссия кижигүннеринге бээр, а база айыттыг чагыг материалдарына үндүргөн түннелдиң хоолгазын;

е) комиссияның харысалгалыг секре- тары организастыг-башкарыкчы документи- лерниң төлөвилелин белеткээр, комиссияның сайгарып көөр айтырыгыларын даңзын тургузар, хуралдың протоколун бижири;

ж) комиссияның шийтирн протокол- биле долдурар болгаш комиссияның дарга- зы азы ооң оралакчызы адын салыр; и) конкурстун түннелин Тыва Республи- каның Чазааның доктаалы-биле бадылаар болгаш албан чуруму-биле яамының Интер- нет сайтызынга салыр база албан езузу-биле массалыг информация чепсектеринге парлаар;

к) конкурстун тиелекчизинге күрүне дет- кимчезин конкурстун шаңнал акша-хөрен- гизинден инновация төлөвилелдерин боттан- дырар конкурсту акшаландыра дугайында керээге үндезилеп бээр. Инновация төлө- билелин боттандыра акшаландырышкын дугайында керээ, конкурстун түннелин дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалына үндезилеп конкурстун орга- низаторунун болгаш тиелекчизиниң аразына болур. Керээниң формадын бо Админис- тративтиг регламентиниң №2 капсырылг- азында айыткан.

4. Күрүне ачы-дузазын бээр дээш контрольдуң чуруму болгаш хевир

4.1. Чагыкчыларның чагыгының талазы- биле түннелди үезинде белеткээр дээш амгы контрольду хүннүң-не яамының килдис начальниги боттандыра.

4.2. Күрүне ачы-дузазын бергени дээш планниг контрольду Тыва Республиканың экономика сайыды, сайыттың оралакчызы боттандыра.

4.3. Күрүне ачы-дузазын үезинде эвес болгаш шынар чок бергени дээш харысал- ганы федералдыг хоойлужудулганың болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазының тургускан хемчээлинге болгаш чурумунга дүүштүр кириер.

4.4. Күрүне хүлээлгезин бээриниң чур- умунуң болгаш хевириниң контролон 1 кезээнин 3-кү пунктузунда айыттыг норма- тивтиг эрге-хоойлу актылары-биле таарыш- тырар, а база бо Административтиг рег- ламент-биле.

4.5. Хөделиишкиннер (хөделиишкиннер чокка) болгаш шийтирн чурумунга хому- дал кириерин күрүне ачы-дузазын берип турар үезинде чорудар.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Күрүне ачы-дузазын күүседиринге ха- маатыларның болгаш организацияларның эргезин хажыткан оларның эрге-дужаалдыг кижилерин, күүсекчи эрге-чагырганың хөдө- лиишкиннерин, күштүг болуп турар хоойлу- жудулгага дүүштүр хомудалды кириип болур.

Хемчеглер	Күүселдениң хуусаазы	Харысалгалыг күүсекчилер
1. Тыва Республиканың девискээринге бөрүлерниң санын тодара- дыр чизелээшкн (чурттап турар чер- лериниң картазы, оларның ижэнне- риниң аайы-биле даңзылаашкын, медээ чыыры, оларның кышкы кокпа- ларының даңзызы)	Февраль – март чыл санында-ла	Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитети, “Тыва Респу- бликаның онза камгалалдыг бойдус черлериниң дирекциязы” күрүне чери, аңныыр хереглекчилери (дугуржулга-биле)
2. Калчаа аарыының тывылган чер- лерин хайгаараары болгаш эпизо- тиктиг айыылдыг байдалды чавыл- дырар хемчеглер (вакцинопрофилак- тика, калчаа аарыы тодараттыгган черлерде бөрүлерни узуткаары)	Кезээде	Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамы- зы, Тыва Республиканың ветеринар хайгааралының албаны, Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитети
3. Бөрү аңнаар аңчыларның бри- гадаларын тургузары	2009 чылдың июнь 1-ге чедир	Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый яамызы, Тыва Респу- бликаның Аңныыр болгаш балык- таашкын талазы-биле күрүне коми- тети, кожууннарның болгаш суму- ларның чагырга черлери (дугур- жулга-биле), аңныыр ажылгалдары (дугуржулга-биле)
4. Бөрү аңнаар бригадаларны кы- вар-чаар материалдар, бөрүнү тудар херекселдер, ок-чемзек болгаш аш- чем-биле хандырылгасы	Хемчеглерни эрттирер хуусаазында	Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамы- зы, Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-би- ле күрүне комитети, кожууннар- ның болгаш сумуларның чагырга- лары (дугуржулга-биле), аңныыр ажылгалдары
5. Бөрү аңнаар аңчыларга аңнаа- рынга хоруглуг үелерде чөлшээрлди бээр	Хемчеглерниң эрттирер хуусаазында	Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы- биле күрүне комитети
6. Аңчыларның хууда шынзыл- галарын болгаш ок-чемзек садып алы- рынга чөлшээрлдерни оперативтиг шийтирлеп бээрин дарый чорудары	Хемчеглерниң эрттирер хуусаазында	Тыва Республиканың Иштики херектер яамызы (дугуржулга- биле), Тыва Республикада Россия- ның Көдээ ажил-агыйның хайгаа- рал албаны (дугуржулга-биле)
7. Бөрүнү болгаш ооң бөрзектерин узуткаар талазы-биле янзы-бүрү арга- ларга өөредир	Апрель-май чылдың-на	Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы- биле күрүне комитети
8. Бөрүнү узуткаары-биле өске ре- гионнардан дуржулгалыг аңчыларны хаара тудары	Хемчеглерниң эрттирер хуусаазында	Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы- биле күрүне комитети
9. Бөрүлер-биле демиселдин эң эки көргүзүлгелерге хамаарыштыр кон- курсту эрттирери	Чыл санында-ла	Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы- биле күрүне комитети
10. Көдээ ажил-агыйга болгаш аң- ныыр ажылынга бөрүлерниң чедирген хоразының экономика иштиг когаралдың даңзызы, республика иштинге оларның баш санын тодарадыры	Квартал санында хемчеглерниң эрттирер хуусаазында	Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамы- зы, Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы- биле күрүне комитети, кожууннар- ның болгаш сумуларның чагырга- лары (дугуржулга-биле)

2009 чылда майның 5-те Тыва Республиканың Ча- зааның үндүргөн №191 доктаалы-биле бадылаттыгган Тыва Республиканың девискээринге бөрүлерни тып узуткаан аңчыларга шаңнал акшаларны төлөп бээриниң чуруму

1. Тыва Республиканың девискээринге бөрүлерни тып узуткаан аңчыларга шаңнал акшаларны төлөп бээриниң чурумун болгаш бөрү кезин хүлээп алырын, ону бүрүткээрин, шыгжаарын болгаш узуткаарын бо дүрүм доктаадыр.

2. Тыва Республиканың девискээринге аңнаар дүрүмнерге дүүштүр 2007 чылдың октябрь айдан эгелеп узуткаттыгган бөрү- лер дээш шаңнал акшаларны төлээр:

- 2007 чылдың октябрь айдан эгелеп 2009 чылдың апрель айга чедир узуткаттыг- ган улуг бөрү (эр-кызы хамаанчок) дээш 1000 рубль;

- 2009 чылдың апрель айның соонда узуткаттыгган улуг бөрү (эр-кызы хамаан- чок) дээш 3000 рубль;

- улуг бөрүнүң эр-кызын барымдаа- лавайн, агаардан (авиацияның дузазы-биле) узуткаттыгган бир башка онааштыр 1000 рубль, шаңналдың чартыын ужудукчулар экипажына төлээр;

- 2009 чылдың апрель айның соонда узуткаттыгган бир бөрзек дээш 500 рубльди төлээр.

Улуг бөрүлерге 1 хардан өрү назылыг болгаш ол хире назылыг көшкөн бөрүлер хамааржыр, а оларның бо чылдың октябрь айга чедир төрүттүнген төлдери бөрзектерге хамааржыр.

2007 чылдың октябрь айдан эгелеп 2009 чылдың апрель айга чедир узуткаттыгган бөрү- лерниң кештерин бо доктаалдың чырыкче үнгөн хүнүнден эгелээш, бир ай дургузунда хүлээп алып.

3. Төлээлзэн белеткел организациязынга (дараазында – белеткел организациязы) узуткаттыгган бөрүлерниң эттеттимзэн кештерин дужааганының соонда, шаңнал акшаларны төлөп бээр.

Белеткел организациязы комитеттин эрттирген ажык конкурс езугаар тургус-

тунар.

Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле комитет белеткел организациязы-биле ол-бо талаларның харысалгалызының, шаңнал акшаларны төлээр- де болгаш комиссия чыылдаларының алы- рының дугайында тускай дугуржулганы чору- дар, аңаа бөрү кезин хүлээп алышкынын, даңзылаарын, шыгжаарының болгаш узуткаа- рының негелделерин дугуржуп алып.

4. Хамааты (аңчы) кижин шаңнал акшазын алырда, Тываның Аңныыр болгаш балык- таашкын талазы-биле күрүне комитетинге дараазында документиленни бараалгадыр:

- бөрү кезин дужааган деп белеткел организациязының берген тускай хевирниң квитанцияны;

- Россия Федерациязының Көдээ ажил- агый яамызының 2006 чылда №422 дужаалы- биле бадылаан, тус черин девискээринге узуткаттыгган бөрү деп ветеринар албаны- ның берген 3 дугаар хевирниң ветеринар херечилелди;

- паспортту;

- үндүртүг органының даңзызында кирген деп херечилелдин хоолгазын;

5. Белеткел организациязы-биле хүлээп алдыгган бөрү кештерин ийи катап дужаат- тынмазы-биле кештеринге тускай демдек- терни салыр болгаш биркаларны азар. Кеш- тиң кудурук дөзүнге кезинге таңманы салыр. Бирканы кештин караан өттүр быжыг капрон хендир-биле шарыыр, хендирин унун плом- балаар. Бирка дараазында медээлиг болур:

- кешти хүлээп алганда, аңаа берген тус- кай хевирлиг квитанцияның дугаары;

- баранының шынарын үнелел пара- метрлерлиг бижики;

- кеш дужааган кияжиниң фамилиязы, инициалдары.

6. Белеткел организациязынга дужаат- тыгган болгаш шаңнал акшалары төлөттинген

Тыва Республиканың девискээринде 2009-2011 чылдарда бөрүлерниң санын таарыштырар хемчеглерниң дугайында 2009 чылдың май 5 №191 Кызыл хоорай

Чурттакчы чонунуң кадыкшылын камга- лаар, республиканың көдээ ажил-агыйыга болгаш дириг бойдустун амытаннарынга чедирип турар экономиктиг хораның хемчээ- лин чавызадыр, калчаа аарыының эпизоотик- тиг айыылдыг байдалын чавылдырар со- рулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Капсырылгаларны бадылаар:

2009-2011 чылдарда Тыва Республиканың девискээринде бөрүлерниң санын таарыш- тырар хемчеглерниң Планын;</

кештерни тускай тургустунган комиссия өрттедиپ узуткаар.

Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитетинин даргазының дужаалы-биле кештерни узуткаар комиссияның составын бадылаар. Комиссияның составынче дараазында төлээлер кирип болур:

- Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызының;

- Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитетинин;

- Тыва Республиканың ветеринар хайгаарал албанының;

- бөлөкел организациязының.

Комиссияның составынче дугуржулга езугаар өске организацияларның төлээлери база кирип болур. Бөрү кештерин узуткаар хемчеглерни бир айда эвээш дизе-ле, чаңгыс катап эрттирер, узуткаашкын хемчээл бүрү-

зун фото болгаш видеога тырттырар, тускай актыны тургузар.

1. Кештер хүлээп алыр белеткел организациязы ай санында-ла Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитетинге хүлээп алдыгган кештерниң санын, кеш дужааган кижилерниң дугайында (фамилиязын, адын болгаш ада-зының адын, чурттап турар черинин адресин, харылзажыр телефонун бижээн) информациялыг илеткелди бээр.

2. Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитетинин квартал санында-ла, айның 15 дугаар хүнүн-ден эгелээш, дараазында айның 15-тиң хүнүнге чедир Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынга республиканың девискээринге бөрүлерни узуткааны дээш шаңнал акшаларны төлээр тускай сорулгалыг акша-хөреңгиниң чарыгалының дугайында илеткелди бээр.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың май 5-те чидирген №191 доктаалы-биле бадылаттынган

Тыва Республиканың девискээринге бөрүлерни узуткап тыварына эң эки көргүзүлгелерни илередир конкурстун дугайында ДҮРҮМНЕР

Ниити дүрүмнер

Тыва Республиканың девискээринге бөрүлерни узуткап тыварына эң эки көргүзүлгелерни илередир конкурс (дараазында – конкурс) бөрүлерге удур демиселдин дээштиин бедидер, оларны узуткаарына аңчыларның сонургалын оттурар, бөрүнү тып узуткаар мурнакчы арга-дуржулгаларны демиселге ажылгаар, бөрүлерниң өзүп көвүдөп турар байдалының дугайында тодаргай медээни алыр сорулга-биле чорудуп турар.

Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитетинин (дараазында – комитет) дужаалы-биле бадылаттынган конкурстун комиссиязы конкурстун түннелдерин чыл санында-ла 1 дугаар кварталда илередир.

Конкурстун негелделери

Тыва Республиканың девискээринде бөрүнү узуткап тывар хемчеглерни тургускан үеден эгелеп узуткаттынган бөрүлерниң тодараттыгган саны ук хемчегни чорударына комитеттин бадылааны-биле белеткел организациязынга дужааттынган кештер конкурстун негелдизи-биле кол көргүзүү болур. Конкурстка шупту аргалар-биле аңнап тургаш узуткаттынган болгаш чүгүл тускай чөпшээрел езугаар автотранспорттун дузазы-биле, хораннаашкынның түннелинде (бир эвес ол органы Россия Федерациязының девискээринге чөпшээрэн болза) узуткаттынган бөрүлерниң кештери киржир. Тускай чөпшээрел езугаар авиацияның дузазы-биле узуткаттынган бөрүлерниң кештери конкурстка киришпес.

Бойдустун дириг амытаннарын ажылгаар эргелиг үр хуусаалыг лицензияларны алган аңчылар ажылгалдары – комитеттин районнар аразында килдистеринин даңзызында турар бот-тускайла аңчылар болгаш аңчылар бригадалы, юридиктиг албан черлери, сайгарлыкчылар болгаш республиканың кожуну чагыргалары база конкурстка киржип болур.

Комитеттин күрүне инспекторлары конкурстка киржир эргези чок.

Конкурстун тилекчилери деп санаткан: аңчылар болгаш аңчылар бригадаларының аразында – эң хөй бөрүлерни узуткап тыпкан аңчылар болгаш аңчылар бригадалары болур уjurлуг;

- аңчылар ажылгалдарының аразында – боттарының быжыглаттынган аңчылар ажылгал черлеринге бөрүлерниң санын тодардыр учет ажылын чоруткан, оларны узуткап тыварына үндүрген акша-хөреңги болгаш материал-техниктиг курлавырлар-биле эң хөй санныг бөрүлерни узуткап тыпкан талазы-биле эки көргүзүлгелерлиг юридиктиг албан черлери болгаш сайгарлыкчылар болур уjurлуг;

- кожуннарның чагырга черлеринин аразында кожуннарның девискээринге бөрүлерниң санын таарыштырар ажыл-хөрекке идепкейли-биле киржип, бөрүнү аңнаар аңчылар бригадаларын тургускан болгаш оларга бүгү-ле материал-техниктиг дуза-деткимчени көргүскенинден ук черлерге бөрүлерниң санын таарыштырар талазы-биле ажыл-хөреңг эң эки көргүзүлгелерлиг болур уjurлуг;

Конкурстка киржир күзүлдиг кижикчилер чаа узуткаттынган бөрүнүң кешин белеткел организациязынга дужаап тургаш, ыяал-ла 10 хонуктун дургузунда районнар аразында комитеттин килдизинге конкурстка киржири-биле тускай даңзыже кирип алыр уjurлуг.

Аңчы кижин бөрүнүң кешин дужаап, бүрүткөдип тургаш, ону кажан, каяа болгаш

кандыг арга-биле, а бир эвес бригада-биле аңнап турган болза, каш, чеже кижин аңнап тургаш, узуткаанының дугайында тодаргай медээни берип, бөлүк бөрүлерниң ниити санын тодардыры-биле делгереңгей медээни бээр уjurлуг.

Белеткел организациязынче бөрүнүң кешин дужааттынган деп барымдаадан хамаарылга чокка бөрүлерни тып узуткаан барымдааны комитеттин күрүне инспектору илередип, хынааар эргелиг. Бир эвес аңчы бөрүнү тып узуткаан барымдаа шынга дүүшпейн баар болза, оон конкурстка киржир эргези чок болур.

Калчаа аарындан аараан бөрүнү аңчы узуткаан болза, тус черниң чагырга даргазының оралакчызы – көдээ ажыл-агый эргелелинин удуртукчузу, кожуннун ветеринар албанын даргазы, ук девискээринин районнар аразында комитеттин күрүне инспектору болгаш аңчы кижин аарыг бөрү узуткаттынган деп актыга хол-үжүн салыр. Бир эвес шак ындыг акт чок болур болза, бөрүнү тыпкан болгаш узуткаан барымдаа конкурстка киришпес.

Аңчылар ажылгалының болгаш тус черниң чагырга черлеринин бөрүлерни тып узуткаанының болгаш бөрүлерниң санын таарыштырар хемчеглер дугайында медээлери комитетче айның 10 дугаар хүнүнге чедир дужааттынар уjurлуг.

Шаңнал фондузу болгаш шаңналдарның хемчээлдери

Конкурстун шаңнал фондузу болгаш шаңналдарның хемчээлдерин комитет чыл санында-ла конкурс эрттирерде аңгы тургустунар.

2010-2011 чылдарда 402 муң рубль хемчээлдиг шаңнал фондузу болгаш дараазында шаңналдар тургустунар:

1) Эң хөй санныг улуг бөрүнү тып узуткаан аңчыларга:

- бир дугаар шаңнал 30 муң рубль хемчээлдиг;

- ийи дугаар шаңнал 20 муң рубль хемчээлдиг;

- үш дугаар шаңнал 10 муң рубль хемчээлдиг;

2) Эң хөй санныг улуг бөрүлерни тып узуткаан аңчылар бригадаларына:

- бир дугаар шаңнал 50 муң рубль хемчээлдиг;

- ийи дугаар шаңнал 30 муң рубль хемчээлдиг;

- үш дугаар шаңнал 20 муң рубль хемчээлдиг;

3) Ажылгалче алган девискээрге юридиктиг албан черлеринге болгаш сайгарлыкчыларга (аңчылар ажылгалына) бөрү тывыжын эң эки деңгелде чорутканы болгаш эки көргүзүлгү болганы дээш:

- 50 муң рубль хемчээлдиг шаңналдыг;

4) Бөрүнүң санын таарыштырар талазы-биле хемчеглерни эң эки көргүзүлгелерлиг кожуннарның чагырга черлеринге:

- бир дугаар шаңнал 70 муң рубль хемчээлдиг;

- ийи дугаар шаңнал 50 муң рубль хемчээлдиг;

- үш дугаар шаңнал 30 муң рубль хемчээлдиг.

Түннел дүрүмнер

Шаңналдарга үндүрген акша-хөреңги долугу-биле ажылгалтынмаан болза, ону комитет бөрүнү тып узуткаарына өске доктааткан хемчеглерге смета езугаар чарыыр.

Конкурстун дүрүмнерин, ынаар кириген өскерилгелерни болгаш немелделерни база ол ышкаш мурнакчы аңчыларның эң эки арга-дуржулгаларын массалыг информация чепсектеринге чырыдып парлаар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Барыын-Хемчик кожуннун девискээр соңгулда комиссиязының даргазының хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2009 чылдың май 29 № 92/364-5 Кызыл хоорай

Барыын-Хемчик кожуннун девискээр соңгулда комиссиязының даргазы Н.И. Кууларның 2009 чылдың май 12-де билдириш-кинин өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 кезээн-

ге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Барыын-Хемчик кожуннун девискээр соңгулда комиссиязының даргазының хүлээлгезинден Наталья Ивановна Кууларны хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Барыын-Хемчик кожуннун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2009 чылдың май 29 № 92/365-5 Кызыл хоорай

Барыын-Хемчик кожуннун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү, чурттап турар черинден депшиттирген Н.И. Кууларның билдириш-кинин өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунк-

тузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Барыын-Хемчик кожуннун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден 1957 чылда төрүттүнген Наталья Ивановна Кууларны хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тес-Хем кожуннун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2009 чылдың май 29 № 92/366-5 Кызыл хоорай

Тес-Хем кожуннун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү, «Родина» политиктиг партияның Тыва девискээр салбырындан депшиттирген Н.К. Полумунун билдириш-кинин өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузунга дүүштүр Тыва Рес-

публиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тес-Хем кожуннун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден 1956 чылда төрүттүнген Наталья Кечиловна Полумуну хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының өөрүп четтириш-кинин В.Ч. Монгушка илередиринин дугайында делегн Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязынга кириеринин дугайында

2009 чылдың май 29 № 92/367-5 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республикага соңгулда кампанияларын эрттиреринге болгаш организастаарына боттук дузазы болгаш деткимче дээш Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының өөрүп четтириш-кинин Виктор Чотпун-оолович Монгушка илередирин

Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязындан дилээр.

2. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың июнь 25-те № 148/852-4 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийги чыыжының Бүренин чаңгыс мандаттыг № 4 соңгулда округунун талазы-биле депутаттыг бүрүн эргелерин хуусаадан эрте соксадырының дугайында

2009 чылдың июнь 2 № 93/370-5 Кызыл хоорай

Кызыл хоорай судунун 2008 чылдың май 28-те шийитиринин хоойлу езугаар күш киргени-биле болгаш Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер болгаш Хоойлужудулга палаталарының депутаттарының эрге-байдалының дугайында» хоойлунун 3 чүүлүнүн 1 пунктузунун иштиги 3 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийги чыыжының Бүренин чаңгыс мандаттыг № 4 соңгулда округунун талазы-биле депутат Николай Григорьевич Дубровскийниң бүрүн эргелерин 2009 чылдың июнь 2-ден хуусаадан эрте соксадыр.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2009 чылдың июнь 2 № 93/371-5 Кызыл хоорай

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү, чурттап турар черинден депшиттирген Н.Б. Күжүгеттин билдириш-кинин өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузунга

дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден 1957 чылда төрүттүнген Нина Белековна Күжүгетти хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ФОРТУНА. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Ак-Довурак хоорайның, Барыын-Хемчик, Тес-Хем кожуннарның девискээр соңгулда комиссияларының кежигүннеринин бүрүн эргелерин хуусаадан эрте соксатканы-биле холбаштыр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Күрүнэ Думазына, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарына депутат мандаттарын хуваарына киржир чөпшээрелдиг кандидаттарның даңзызын идип үндүрген политиктиг партияларга, Ак-Довурак хоорайның, Барыын-Хемчик, Тес-Хем кожуннарның Төлээлекчилер хуралдарының дорт боттарына, сонгукчуларның албан-хаал, ажылдап, чурттап турар черлеринин аайы-биле Ак-Довурак хоорайның (бадылаар эргелиг чаңгыс кежигүн), Барыын-Хемчик кожуннун (бадылаар эргелиг чаңгыс кежигүн), Тес-Хем кожуннун (бадылаар эргелиг чаңгыс кежигүн) девискээр соңгулда комиссияларының составының кезин тургузарының талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээнин дыңнадып тур.

Ак-Довурак хоорайның, Барыын-Хемчик, Тес-Хем кожуннарның девискээр соңгулда комиссияларының составтарына саналдарны бо дыңнадыгына парлаан хүнүнден эгелеп, үжөн хонуктун дургузунда дараазында адреске кирип болур: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлүм кудумчузу, 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. (39422) 2-10-09).

ХОСТУГ АЯННЫҢ ЫРААЖЫЗЫ

Ооң хөөнү, ритми, аян-шинчизи дириг кижиниң тыныжы дег хостуг, тыва аас чогаалы-биле хини тудуш...

Тываның уран чүүлүнүн алдарлыг ажил-дакчызы, чогаалчы Эдуард Баирович Мижит Кызылдың А.Б. Чыргал-оол аттыг уран чүүл училищезиниң сургуулдары-биле ужуражылгаларны чоокта чаа эрттирген. Ук өөредилге чериниң сургуулдары уран чүүлдүн, эртемниң, чогаалдың көскү, онзагай кижилери-биле таныжып, чоок билип алыры чаагай чаңчыл апар чыдар. Сөөлгү ийи чылдар дургузунда беш дугаар солун ужуражылгавысты солунга чырыдып, номчукчуларга бараалгаттывыс.

Казыргылыг кудуктуң кыйгызындан
Өзүм-баарым бырлаш дээрге, кудай-дээрниң
Ханызында сылдыс караа бүлдеш диген...
(Александр Даржай).

Эрткен чүс чылдың тозан чылдарының эгезинде тыва чогаалдың критиги М.А. Хадаханэ Эдуард Мижитти «литература элитазының чогаалчызы» деп онзалап демдеглээн. Шынап-ла, ол үелерде ооң адын бөдүүн номчукчу «Чодураалар» (Маңган ак-ак чалгыннарын херип, чайып...) деп ырның автору кылдыр, а тыва чогаал-биле элээн ханы чоокшулажы берген кижилер (башкылар, эртемденнер, чогаалчылар) бедик мергежилдин усшевери кылдыр хүлээп алганнар. Арткан хөй массалыг чонунун медреси ооң чогаалдарын номчааш-даа, утказын билбейн, угбайн барган...

Баштайгы «Бузундулар» (1992 чыл) деп шүлүктөриниң чыындызы чырыкче үнгенден бээр бо хүн-нерге чедир, он чеди чылдар дургузунда Эдуард Мижиттин бодалдарының хосталгазы элбек дүжүттү хайырлаан: «Казыргылыг кудуктуң кыйгызы», «Бөдүүн одуруглар», «Туман өттүр отчугаштар» бо чүгле шүлүк аймаанга хамааржыр чогаалдарының чыындылары болгай. Тыва чогаалдың сайзыралына болгаш өзүлдезинге чогаалчының жанр-даа, форма-даа талазы-биле кириген чаа чүүлдерин: *хостуг шүлүк* (верлибр), *проза-шүлүктөр* (стихотворения в прозе) үстүндө адаан номнары херчилеп турар.

Э.Б. Мижиттин чогаадкчы ажил-чорудулгазына хамаарыштыр удаа-дараа солуннар арнынга М.Хадаханэ, В.Серен-оол, С.Сандю, Р.Яндараа, И.Васильева, У.Донгак, Ю.Дарбаа, Ш.Монгуш кыска медээлер, кады чугаала-

жылга, сайгарылгалыг шинчилелдер хевирлеринге чырыткылаан. А сценага салдынган шиилеринден «Кым сен, Сүбедей маадыр?» деп төөгүлүг драманың тыва чогаал болгаш фольклор шинчилекчизи З.Б. Самданниң бижээн чүүлү «чааскаанзыргай» үлегер бооп арттышаан.

А шиилериниң чыындызы удавас чырыкче үнүп эвээш эвес чүүлдер янзы-бүрү солуннарга парлаттынгылаан. Бо чогаалга хамаарыштыр элээн ханы үнелел-сайгарылга бээрин үе боду негел-даа келген ышкаш.

Уран сөстүн дарганының патриотчу хөөнүн, хамааты туружун чүгле сөстөринден эвес, а херек кырында ооң удаа-дараа аныяк-өскөн-биле эрттирип турар ужуражылгаларындан билип алыр бис. Чогаалчы апрель-май айларда ийи удаа Кызылдың А.Б. Чыргал-оол аттыг уран чүүл училищезиниң хүндүлүг аалчызы болганы ында өөренип турар сургуулдарга-даа, башкыларга-даа өөрүнчүг болбас аргажок. Баштайгы ужуражылгазы чүгле библиотека салбырынга болган болза, а дараазындаазы хөгжүм талазы-биле өөренип турарларга уттундурбас болуп арткан. Хүндүлүг аалчының бодунун аксындан ооң төрүттүнгөн ызыгуур-дөзүнүн, аймак-сөөгүнүн төө-

гүзүн, чогаадкчы намдарын, кылып чоруур ажылының утка-шынарын билип дыңнааннар чайгаар-ла ооң сеткилиниң бөдүүнүн, кижизиг мөзүзүн, хээрэк хөңүн эскерип, боттарынга шингээди алганнар. Ужуражылгаларның үзүндүлери-биле үлөжиксээн ийик бис.

Эдуардтың салым-чаяанының теви бичи үелеринде-ле көстүп келген. Баштайгы Чаа чыл дугайында шүлүүн орус дыл кырынга он харлыг тургаш бижээн. Оолчук шаанда номнарга хандыкшааш, библиотеккага шоочаладып-даа чыткан чери бар. Чогаалчының библиотека ажилдакчыларына «адааргалы», ном ораны – библиотеккага хүндүткели ам-даа чашкы шаандан тура өшпээн. Ооң эң-не ынак чогаалчызы Х.Л. Борхестин библиотекка болганы база анаа эвес. Эдуард Баировичиниң билиглериниң курлавырын чогаалчының боду ышкаш номчуттунуп турар кижилер дүрген билип алыр ужуру база ында эвес ирги бе. Чогуу бодунун келир үеги номнар-биле холбаалыг болурун кайын билген деп, Томск хоорайның эмчи институтунга өөренип тургаш, шериг албаны эрттирип, элээн чылдары ынаа эрткен. Ынак эжи Людмила дүшкөн баштайгы болчагарының сактыышкыны Томск хоорай-биле тудуш болуп арткан. Эмчи болур чаккан «тыва Чеховту» көңүс өске хоорайже Деңгерлер углап-баштап каан. Ол удаваанда Москва хоорайның М.Горький аттыг литература институтунга өөрени берген. Шын туружун, чогуур черин тып алгаш, удаа-дараа төп солун-сеткүүлдерге парладып, уран сөстүн казыргызынга улаштыр-ла бөөлдөдүп чорууру бо.

Чогуу Э.Б. Мижиттин өске чогаалчылардан ылгалыр талаалары хөй-даа болза, эң-не көскү демдээ – ооң боданышкынының оюну, азы метафора (чажыт көжүргөн утка) дузазы-биле амыдыралдың нарын айтырыгыларының харызын эң-не бөдүүн кылдыр номчукчунун адыжына аждаа салып бээр. Тыва чогаалдың кайы-даа жанрында бодалдың өзүн деңнелге аргазы-биле чурууру чаңчыл апарган болгай. А Эдуард Мижиттин бодалының овуру метафора аргазы-биле ажыптынар, ол дугайында сургуулдарга боду мынча деп чедингир кылдыр тайылбырлаар болду: «Овур (образ) бодал-биле катая

деңге кээр. Ону бот-боттарындан хоора адыраы берге. Ынчан нарын, дээштиг аргаларның бирээзи – метафора аргазы каасталга эвес, а бодалдың бодунун бөдүжү апаар. Бөдүүн чижек-биле алыр болза, метафора – сонганы долгандыр каасталга эвес, ол сонга боду-дур. Бодал дээрге, чижээлээрге, бо сонга өттүр көстүп турар бажың дижики...

Ындыг янзылыг элдээрткен уткалыг ооң бодалы тынып, ыглап, ырлап, чытталып, чамдыкта мырыңай ханзырай-даа бээр. Номчук-чуга дээштиг болуп турар салдары дээрге, сөстүн аайлажыр ужурлуг хоюлуларындан бодунун үезинде уштунгаш, Э.Б. Мижит хостуг аянга бир тускай ырлай берген. Ооң хөөнү, ритми, аян-шинчизи дириг кижиниң тыныжы дег хостуг болгаш тываларның аас чогаалы-биле хини тудуш. Бодунун чонунун хандамырының дөзүндөн халбактаңып алган кижик кажан-даа соора баспас, ооң шилип алган кокпазы тоолчунун ала хөңүндө таваар тыныш ап, удур чогаадар арга-биле дыңнакчыларын удутпайн, эдиртип чоруп ораны-даа дег. «Хостуг шүлүкте эге аяннажылга, хемчээл шуут чок болур. Бир эвес ону сагып, дүрүм езугаар бижири дээрге, чижээлээрге, бо өрээл иштинде олуарывыс ол. Дөрт хана бар, оон ыңай кылаштар дээривиске, ханалар үзүп алгаш турар. Ынчаарга хостуг шүлүктөп бижири дээрге, бо ханалар чок-тур ийин. А бо олура черивис чээрби дугаар каытта дижики. Ыңай базар болзувусса, чүглүп барып, харын-даа чуурлуп дүжер бис. Көөрге хостуг, шыңап дизе, иштики дүрүмү бар. Верлибрге шүлүк бижири анаа шүлүк бижириден айылдыг болуп турар. Чүге дизе, эскербейн, кара чугаажы шилчир берип болур...» – деп уран сөстүн дарганының угаадындан сургуулдар чогаал теориязын болгаш уран чогаалдың узуп көпкес далайының агымнарын-даа, чаштанчы дамдыларын-даа, эжиндирикчиниң иштики сагыш-сеткилиниң хосталгазын-даа амзаар аргалыг болганнар.

Э.Б. Мижиттин чогаалчы кылдыр хевирлеттинип орган үелеринде соцреализмниң херимнери хостуг боданышкына удур канчаар шаптыктап турганының дугайында мынчаар таныштырды: «Эрткен үени-даа, ол үелерде бижиттинип турган чогаалчыларны-даа

буруудадып шыдавас бис. Ынчан шупту чүве кара-бажың ханазы-биле дөмей турган. База-ла ыңай кыдыныч кылаштап болбас. Чижээлээрге, шүлүктүн хевирин, темазын оон өскээр бижириге, удурланган аянын дээш, чөпсээр-евес турган. Чаа дилээшкннерни хоруур, хостуг шүлүктү (верлибрни) база-ла барыын чүктүң буржуаз салдары дээш, чүү деп-даа шаг болган. Соцреализмниң бир дугаар негелдизи – чогаалдың партияжизин, ону сагывас болза-ла, парлавир баар азы «багай» кижик апарас. Ол хамыкты иштинде черле хүлээвейн келдим. Сагыш-хөөннү «хоругдап» турза-даа, эгезинде чүгле бодумга бижири чоруп турган мен. Сөөлзүредир «эде тургустунушкун» деп девиденгир үелер кээрге, шупту чүве өскерлип эгелээн болгай...

Ужуражылгаларына Э.Б. Мижит тыва чонунун келир үеги, төрүн дылының салым-чолу, аныяк тыва чогаалдың эрткен болгаш амгы байдалы дээн ышкаш айтырыгларын бодунун чогаалдарының үзүндүлери-биле согажалап аргаш, аныяк салгалга чедингир кылдыр дамчыдып шыдады. Чогаалчының эң-не кайгамчыктыг талазы – дыңнакчы бүрүзүн бодандырыптар, бодунун дилеп чоруур тывышкынарынча эйи соптар тускай сорунзалыг кижик болган. Ооң чугаалаан сөстери чүгле уран чүүл училищезиниң сургуулдарына эвес, а бодун төлөптип алдынып чоруур кижик бүрүзүңге хамааржыр: «Сөөлгү үеде эмин эрттир «тыва» дижиривис кедереп барды. Чүү-даа чүве Тывадан үнген, сөстөр база тыва чугаадан укталган, делегейде тывалар тергидеп турар бис дээр. Оон черле бичи ойланышаан, культуравыс сайзырадыр болза эки деп бодаар кижик чордум...

Ынчангаш ыңдында-ла үеги чедишпес хирезинде, чай кадында биске келген чогаалчывыстың үлегери чаагай чаңчыл апарып, ам-даа соондан изээн салгалы «чоргаар болгаш хостуг ырын чонунун чаңындан чаяап» ап чоруурун күзедивис. Чүрээнериниң чүглүг Эзир бидиктер теп чүткүп ушсун, курай-курай!

Ульяна МОНГУШ,
Кызылдың уран чүүл училищезинде тыва чогаал башкызы.

Тываның Улустун чогаалчызы, Тываның Комсомол шаңналының лауреады Салим Сазыгович Сүрүн-оолдун 85 харлаанынга тураскааткан «Сүрүн-оолдун кокпазы-биле» деп литературлуг туриада, чечен чогаал байырлалы Барыин-Хемчик кожуунга майда болуп эрткен. Ол байырлалдың программасында чогаалчыга тураскаал тургузары, ооң дөргүл-төрелдери-биле ужуражылгалар, чечен чогаал сайгарылгазы, Ак хемче экскурсия кирип турар.

Чонун ынак чогаалчызын хүндүлээр, ону утпайн чоруур, ооң чогаалдарының мөгейкичлери – чогаалчылар, өөреникчилери, төрелдери, сонугалдыг улус чыгылып келген. Эң баштайгы сорулга – тураскаал тургузары. Бо айтырыгны ииттирлээринге эң-не иденкейлиг болган улус – чогаалчы А.Бегзин-оол, чурукчу башкы Б.Майны, «Мажалык» чечен чогаал каттыжышкынының даргазы Л.Ооржак, чогаалчының төрелдеринден Ая Болат-ооловна, Семен Дөргөн-оолович Монгуштар база өске-даа чээннери, күдээлери болган.

Тывада литературлуг тураскаалдар барык чок деп болур. Найысылалывыста безин чогаалчыларга чингине хамааржыр оода чаңгыс тураскаал бар эвес. (Хөгжүм-шин театрының чанында С.К. Токанын тураскаалы бар-даа болза, ону шылгараңгай политиктиг ажилдакчыга кылдыр тургусканын чон билер болгай). Шынында тураскаал тудуп тургузары дээрге улуг, Чазак чергелиг айтырыг болур. Ынчанмай канчаар, ону кылырда, баштай ииттирлээр айтырыглар-ла хөй болгай: каяа тургузар, кандыг материалдан кылырлы, хемчээли кайы хире бо-

ЧОГААЛЧЫГА ТУРАСКААЛ

лурул, ону кым тударыл, кым акшаландырыл дээш-ле, чоруу баар.

Ук ажылды удуртуп чораан А.Бегзин-оолдун айтырымына, ол мынча деп харыылаар болду: «Бо хемчеглерни эрттирер бодал шаг-ла баш иштинге быжып чораан чүве. Эрткен күзүн «Сарыг-оолдун кокпазы-биле» деп литературлуг үнүүшкүн чорааш-ла, дугуржуп чордувус. Чогуу ону күүседир дээрге бот-идепкейден дыка улуг хамааржыр. Тураскаалды канчаар кылырын сүмележип турувуста, чогаалчы А.А.Даржай Алаштын инек-дажындан шилээш, салырын сүмелеп турду. Ону черле чүүлүг деп көргөш, ынчалдыр кылганывыс бо-дур.

1997 чылда чогаалчы Антон Үержааның сактыышкын хүнүн эрттирип тургаш, ооң өскөн-төрээн Алажының Көдүрер-Дашка чогаалчының чырык адынга тураскаал кылдыр символиктиг утка-шынарлыг «Мөңгө баглаашты» база

кылып турган болгай бис. Ынчангаш чаңгыс чер-чурттуг чогаалчыларывыска тураскаал кылырының дуржулгазын ынчан-на эгелеп алган-дыр бис ийин. Бо удаада «мажалыкчылар»-даа, Салим Сазыговичиниң дөргүл-төрелдери-даа дыка-ла шудургу болду. Чүү-даа чүве ужурлуг болур, ынчангаш тураскаалдың ажыдышкынынга кирижип, сөс алыры-биле Тываның Улустун чогаалчызы Черлиг-оол Чашкынмаевич Кууларны чалааны база таварылга эвес.

Тураскаалга ажыглаар дашты канчаар шиилирин ус-шевер чурукчу башкы Биче-оол Салчакович Майны сүмелеп берген. Ооң соонда «Мажалык» чечен чогаал каттыжышкынының удуртукчузу Лидия Ооржак чогаалчының чээннери, дунмалары, күдээлери аныяктарны эдиртип алгаш, Алаш хемнин унун дургаар кезип чорааш, кончуг-даа тааржыр ийи дашты тыпкаш, оран-делегейинге агын-көгүн баглап, ак чемин өргүп чорааш, чалап эккел-

ген. Ол хемчегни чорударына чогаалчының чээнни, сайгарлыкчы Александр Александрович Күжүгет, күдээзи Владимир аажок харысгалыгы киришкен.

Актың арт кырында бидикте улуг Хей-сүлде тугу киискип турар. Ооң адаанда, хөй чонун хайнып эртип, аргыжып турары орук кыдында салган улуг дашта: «Тываның улустун чогаалчызы Салим Сазыгович Сүрүн-оол» деп бижээш, чогаалчының чырык хүн көргөн болгаш төре аралчып чоруу барган үелерин айтып каан, а чанында боду бүткен демир-үжүк бажы дег онзагай көжээ дашта чогаалчының «Көк-көк даглар» деп шүлүүндөн:

Хөлөгелиг, ылым-чылым,
үн чок ышкаш,
Көк-көк даглар аразыңга
төрүттүндүм...

дээн одуругларын Б.Майны сиил-би каан.

(Уланчызы 8-ки арында).

ЛОРИСА — БАЗА КАТАП РОССИЯ ЧЕМПИОНУ!

чаалап алган. Түннел сегиржип алышыкка Лориса Лиля Касаровту октааш, Сербияга сентябрьда эртер делегей чемпиона-дынга Россияның чыынды командазы-биле хурежир эргени алган. Бо тиелелге кайгамчыктыг спортчу кыстың 2007 чылдың апрель айда аар кемдээшкин алгаш, эмнээшкиннерни шыдап эрткеш, улуг спортче эглип келгенин херчилээн.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. Кара-оол чайынналчак тиелелге дээш Лорисага байырны

телефон дамчыштыр чедирген. «Бистиң Лорисавыс ышкаш, ындыг тура-соруктуг, коргуш-сыныш чок, езулуг-ла спортчу характерлиг кижжи черле чок. Ынчангаш Лорисага чоргаарланып, Кызылче чанып келирин четтикпейн манап тур бис» деп, Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң удуртукчу Мergen Ооржак чоргаарланды. Мөге кыс биле ооң солуттунмас тренери Виктор Достай июнь 17-18-те Тывага чанып кээр.

«Тыва-Онлайн» медээлер агентилели.

Ставрополь хоорайга эрткен Россияның бирги чери дээш хостуг хуреш маргылдазынга тыва чонун алдарлыг кызы, шылгараңгай спортчу Лориса Ооржак бодунун тура-соруктуун бадыткап, Россияның чемпиону атты база катап

ЧОГААЛЧЫГА ТУРАСКААЛ

(Уланчызы. Эгези 7-ги арында).

Бо удаада тураскаал тургузарының айтырыын шийтирлээринге бурун тыва чонувустун көжээлерге чогаал бижип арттырып чораан улуг дуржулгазы өмөк-дөмөк болган дизе, хөөредиг болбас.

С.Сүрүн-оолдун юбилейинге тураскааткан байырлыг туриадага Тываның Чогаалчылар эвилелин төлээп, чогаалчылар Ч.Куулар, Л.Иргит киришкен. Олар Чогаалчылар эвилелиниң сертификадын тураскаалды кылырынга идепкейлиги киришкеннерге тывыскан.

Улуг-Хем кожуунунун чогаалчылары О.Тун-оол, А.Бегзин-оол база оларның чаныш-сыныш чок чолаачызы Анатолий Ондар идепкейлиг чедип келген. А.Ондарның дугайында кады чораан өөрлери онза мактаар, чүге дээрже ол «Сарыг-оолдун кокпазы-биле» деп литературлуг үнүүшкүнче база оларны чедирип чораан. Биче сеткилдиг, чогаалды болгаш чогаалчыларны үнелээр, алыс черле аныяндан чон аразынга ажилдап чораан болгаш ындыг болган кижжи дигир болду.

Чогаалчы Салим Сүрүн-оолдун, даай-авазы Ак-Кадайның ажы-төлу, кады төрөөннери Айыжынын, Увангурнун уруг-дарыы чыгылып кээп, хүндүлүг даайын, акызын сактып, чонну эрттирип хүндүлээннер. Айыжы дуңмазының уруу Алевтина Ооржаковна ынча хөй чыылган чонну аалынга хүндүлөп, ашкарып-чемгерип, улуг буянын көргүскен. Чогаалчының дөргүл-төрелдеринин аразындан эң улуг назылы Чырта-оол Дайзыр-оолович база чедип келген. Дартан-ооловналар, Болат-ооловналар, Увангуровналар дизе-ле, төнмөстей бээр угбашкылар, алышкылар болду. Ол кезек Ооржактар аймааның күдээлеринин идепкейлиги, чараш деп чүвезин чыылган чон чугаалажып турду.

Арт кырынга болган байырлыг езулалдың соонда, Ак хемнин эринде бойдус чурумалдыг черде турар Алевтина Ооржаковнаның чазанга кээп, оюн-тоглаа, мөөрейлер уламчылаан. Командаларга үстүп алгаш, «Үш берге» деп мөөрейге чиштивис. Үш даалганы күүседир дээш төрелдер командазы, чогаалчылар командазы, «Мажалык», «Мөңгүлек» командалары,

Актың аныяктар командазы — ачырдачыр тутчуп турду.

«Үш бергени» онаалгаларын Л.Ооржак кончуг тывызык болгаш солун кылдыр тургускан. Ында С.Сүрүн-оолдун сөстөрүн бижиттинген ырлар күүселдези, чогаалчының басняларын шийидип көргүзери база чогаалчыга тураскааткан шүлүк чогаалчы кирип турар. «Үш бергени» С.Сүрүн-оолдун сөзүңге «Ыры херек» деп хөйүн ырының күүселдези-биле эгелээн.

Чогаалчының «Аът биле Оор», «Өрге биле Күске», «Өшкү биле Хуна», «Адан биле Шил» дээн ышкаш кижизидикчи уткалыг, мораль, суртаал синниккен басняларын киржикчилер кандыг-даа профессионал артистерден дудак чок күүседип турдулар. Ылангыя боттарының рольдарын Сергей Күжүгет, Дмитрий Күжүгет («Мажалык»), Семен Күжүгет, Светлана Самбий-оол («Мөңгүлек»), Ая Болат-ооловна, Валентина Болат-ооловна («Төрелдер»), аныяктар солун күүсеткен.

С.Сүрүн-оолдун сөстөрүнге дыка хөй чараш болгаш билдингир ырлар бижиттингенин мөөрейге күүсеткен ырлар херечилеп турду. «Кара-кара карактар», «Ленинчи партия», «Ырла, Хемчик», «Колхоз-чунуң ыры», «Сенээ» дээн чергелиг ырларны кайы-даа үениң кижилери күзелди-биле ырлажып турар. Ук мөөрейге «Ленинчи партия» деп

ырыны тергип күүсеткеш, чогаалчылар командазы маргыш чокка бирги черге үнген.

С.Сүрүн-оолга тураскааткан шүлүк чогаалды мөөрейге шупту командалар эң-не идепкейлиги киришкен. Түннелин үндүрүп турда, чогаалчылар командазы ол кезээнден эки тура-биле боттарын уштурун дилээннер. Аңаа аныяктар командазы бирги черге төлөпиг болган.

Литературлуг байырлалды эрттиреринге Барыин-Хемчик кожуунунун культура килдизинин даргазы Чойганмаа Көгеловна, төпчүткен библиотека системазының директору Римма Маадыр-ооловна, «Хемчиктин сылдызы» солунун редактору Светлана Ооржак идепкейлиги киришкен.

Хоочун культура ажилдакчызы Алдын-оол Сагды ол хүннүн болушкуннарын эгезинден төнчүзүңге чедир видеокамерага тыртырып, чогаалчының сөзүңге бижээн ырларны күүседип, тураскаалды тургузарынга улуг үлүг-хуузуң кириген.

«Эки кылган ажил — элп читпес алдар» деп тыва чон чугаалажыр. Салим Сазыговичинин бүдүрүп каан буянын ижи — чогаалдары ону ат-алдарга чедирип, балалбас исти арттырганының херечизи бодур.

Мария КҮЖҮГЕТ,
С.Сүрүн-оолдун өөреникчизи.

Юбилейиңер-биле!

Бистиң кеннивис Лиана Куртубаевна ОНДАР бо хүннерде 40 харлап турар. Ада-өгбелеривистиң чурту ат-алдарлыг Алдан-Маадырда дуңмавыс Буян Байыр-оолович-биле кады чаптанчыг кызы Айрананы өстүрүп кижизидип, аас-кежиктиг, эйнайралдыг чурттап чоруурлар.

Эргим Лиана, төрүттүнген хүнүң таварыштыр өөрүшкүнү, кадыкшылды, амыдыралыңарны алдын хүннүн чылыг херелдери чылыдып, мөңгүн айның айдың чыры оорунарны чырыдып чоруурун, чуртталгаңарга ак орукту күзевиишаан, ынак Ман-чүрэвистиң өң-баазын дириг чечектерин сунуп, Хемчивистиң шулурааштыг аян ырын тураскаадып байыр чедирип олур бис.

Хүндүкел-биле,
Өлзей Өтек-ооловна, Елена, Сергей.

Эмчилер хүнүн таварыштыр!

Тес-Хем кожуунун О-Шынаа суурда чурттап, ажилдап чоруур эмчилеривис Р.А.Дудуп, И.С.Даваа, Н.Б.Чамдылай, В.С.Шойдак, Ч.С.Сандак, О.Ш.Кыргыс, Ч.К.Саая, А.Т.Шинчик оларга дараазында одуругларны бараалгаттывыс:

Каптагайда төрүттүңүп келгеннерге
Каң дег кадык, эң-не эргим, цилег боор.
Кадыкшыл дээш туржуп чоруур кижилерде
Кайгамчыктыг эрес-кежээ эмчилер бар.

Эмчи кижиниң чиик сеткилдиг бүдүжүңден
Эът-кеште сиңген аарыг оожургай бээр.
Эми-биле, ээлдек-чымчак сөзү-биле
Эмнеп каарын, сегидерин чүгле бодаар.

Кижилерниң тылын туткан —
буяныңар,
Келир це, чуртталганың дазылы ол.
Ажил-ижи нарын, берге эмчилерге
Аас-кежик, чедишкени күзедивис!
О-Шынаа суурнун чурттапчыларын.

МАРАФОНЧЕ ЧАЛАДЫВЫС!

2009 чылдың июнь 20-де 10 шакта Барыин-Хемчик кожуунун Шекпээр сумузунга Ыдыктыг субурган тудары-биле ачы-буян марафону болурун дыңнадып тур. Чаңгыс чер-чурттугларывысты, суму-вуска ажилдап, чурттап чораан чонувусту марафонче чаладывыс.

Программа:

1. Байырлыг кезээ.
2. Тыва хуреш.
3. Хол бөмбүүңе эр, херээжен командалар аразынга маргылдаа.

Харылзажыр телефоннар:
83944121709, 89095284764, 89069982916.

Оргкомитет.

Республика чонунун кичээңгейинге!

Июнь 19-та, пятницада, 14.00 шакта Национал музей «Делегейин 7 бедии—Тыва» команда-биле хоорай, суурлар арыглар ачы-дузалыг акцияны эрттирер. Альпинистер музей ханазында, бедикте бижиктерни аштаар болгаш Мурнуу Америкадан эккелген чүүлдерин дужаар. Аңаа команданың удуртукчузу М.Ховалыгың чаа үнген «Чоргааралым херелдери» деп номну келген чон садып ап болур.

ДЫҢНАДЫГ

Би-Хем кожуун чагыргазының чер болгаш эт-хөрөңги хамаарылгаларының килдизинге Россия Федерациязының хамаатызы Уран Чечек-ооловна Дамдын-оол Би-Хем кожуунун Хадын сумузунун Курга-Хадын деп черде ниити шөлү 3 га чер участогун хууда дузалал ажил-агыйы тударынга арендага бээринин дугайында билдиришкини кириген.

Би-Хем кожуунун чагыргазының чер болгаш эт-хөрөңги хамаарылгаларының килдизи күштүг болуп турар хоойлужудулга-биле ук информацияны парлап үндүрген хүнден 30 хонуктун дургузунда билдиришкиннерни болгаш билдиришкиннер талазы-биле бижимел удур саналдарны хүлээп алыр.

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyn@tuva.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөрелдиге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9130. Чагыг 65. Номери парлагаче дужаганы: график езуугар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН — 1701008465; корр сч 3010181060000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлаага, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.